

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Α' ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΞΟΜΟΙΩΣΗΣ ΠΤΥΧΙΟΥΧΩΝ Χ.Α.Σ.Ο.

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

ΑΠΟΣΠΟΡΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

ΝΕΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ ΣΟΦΙΑ

ΘΕΜΑ:

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ:

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΠΤΥ
ΑΠΟ

Κ.Δ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΞΟΜΟΙΩΣΗΣ

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Α' ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΞΟΜΟΙΩΣΗΣ ΠΤΥΧΙΟΥΧΩΝ Χ.Α.Σ.Ο.Ο.

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

ΑΠΟΣΠΟΡΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

ΝΕΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ ΣΟΦΙΑ

ΘΕΜΑ:

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ:

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Κ.Δ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Έννοια, σημασία και αξία της οικογένειας και της οικογενειακής ζωής.

Σύμφωνα με το αστικό δίκαιο, οικογένεια είναι μια ομάδα προσώπων που έχουν κοινούς τους γεννήτορες, που πρέπει να είναι ενωμένοι με μόνιμο και "νομικά ισχύοντα" γάμο, συνδέονται δε με δεσμούς αίματος και ζουν κάτω από την ίδια στέγη, έχοντας τις ίδιες πνευματικές, ηθικές, κοινωνικές και θρησκευτικές αρχές. Η οικογένεια είναι η πρώτη και μικρότερη μορφή κοινωνικής οργάνωσης και συλλογικής-κοινωνικής συμβίωσης των ανθρώπων. Απ' αυτήν διαμορφώθηκαν τα γένη, οι φυλές, τα έθνη και από τα έθνη η ανθρωπότητα ολόκληρη.

Κάνοντας μια ετυμολογία της λέξης "οικογένεια" βλέπουμε ότι προέρχεται από το επίθετο οικογενής (αυτός που γεννήθηκε στο σπίτι) , ή κατά άλλη εκδοχή προέρχεται από τα οίκος + γένεια → γενής → γένος. Αναμφίβολα ο θεσμός της οικογένειας είναι πανάρχαιος, η δε αρχή της κρύβεται στα βάθη της διαδρομής του ανθρώπου πάνω στην γη.

Η έμφυτη τάση του ανθρώπου για κοινωνική ζωή και η ανάγκη της διαίωνισης του είδους αποτέλεσαν τα κύρια και σημαντικότερα αίτια της δημιουργίας της οικογένειας. Το φαινόμενο της εμφάνισης της οικογένειας, ως θεσμός με σύνθετη μορφή, από την καθαρά βιολογική όσο και την κοινωνική της πλευρά, θεωρήθηκε ως άρρηκτα συνυφασμένο με την φύση του ανθρώπου ως κοινωνικής ύπαρξης. Ο άνθρωπος από την εμφάνισή

του στην γη μέχρι σήμερα, οδηγούμενος από το ένστικτο της κοινωνικότητας που φέρνει μέσα του αποζητάει την συντροφική ζωή με άλλα άτομα. Αυτό τον έκανε να ενταχθεί μέσα στις πρώτες κοινωνικές ομάδες, που τις αποτελούσαν άτομα με κοινό τρόπο ζωής, κοινά ενδιαφέροντα και κοινούς στόχους. Ακόμη εξίσου σημαντική είναι η έμφυτη βιολογική τάση των δύο φύλων για ένωση, με σκοπό την διαίωνιση του ανθρώπου με την αναπαραγωγή, αποτελώντας έτσι έναν εξίσου ουσιαστικό παράγοντα στην δημιουργία της οικογένειας.

Η οικογένεια ασκεί αποφασιστική επίδραση στα πρόσωπα που την απαρτίζουν. Σ' αυτήν διαμορφώνονται η συλλογική συνείδηση και η ταυτότητά τους. Έτι η οικογένεια αποτελεί τον κυριότερο ενοποιητικό παράγοντα στην ανθρωπότητα. Βέβαια στην σύγχρονη κοινωνία η οικογένεια δεν διατηρεί την παλιά θέση της στην διαμόρφωση της κοινωνικής ζωής. Παρ' όλα αυτά η οικογένεια, ως πλαίσιο της αρχικής και βασικής κοινωνικοποίησης των παιδιών αλλά και της προσωπικής ζωής των ωρίμων, δεν παύει να αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα για την διαμόρφωση και την κοινωνικοποίηση του ανθρώπου. Είναι η βάση και η αφετηρία για την συνάντηση του ανθρώπου με τους συνανθρώπους του.

Η οικογένεια ακόμη μπορεί να χαρακτηριστεί ως το πιο ζωντανό κοινωνικό κύτταρο· ένας ολόκληρος κόσμος σε μικρογραφία. Αυτή αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα των κοινωνιών και των εθνών, είναι η βάση της φυσικής και πνευματικής ανθρωπίνης ζωής και το θεμέλιο του πολιτισμού. Μέσα σ' αυτήν σ'

ένα περιβάλλον ασφάλειας, αγάπης, αμοιβαίου σεβασμού και αφοσίωσης γεννιέται, μεγαλώνει και ανατρέφεται ο άνθρωπος. Η οικογένεια είναι που διδάσκει και αναπτύσσει στα παιδιά την αγάπη προς την πατρίδα, την εργασία, την ειλικρίνεια, την αξιοπρέπεια, τον ανθρωπισμό. Οι γονείς μαθαίνουν στα παιδιά τους το αληθινό, το σωστό, τον σεβασμό προς τους συνανθρώπους, διαμορφώνουν το χαρακτήρα τους, τους διδάσκουν τις ανθρώπινες αξίες: την δικαιοσύνη, την τιμιότητα, την καλοσύνη, την κατανόηση, την συνεργασία, τον αλληλοσεβασμό, την αγάπη. Με την ηθική διαπαιδαγώγηση την οποία ασκεί η οικογένεια στο νέο άτομο το μαθαίνει ηθικά πρότυπα, καθώς και τα ιδανικά, που αργότερα αγωνίζεται να τα πραγματοποιήσει για καλό δικό του και της κοινωνίας γενικότερα. Φυσικό είναι οι κοινωνίες με ολοκληρωμένα άτομα να προοδεύουν και να ευημερούν.

Η οικογένεια και η ζωή μέσα σ' αυτήν, η οικογενειακή ζωή, όταν είναι αρμονική, προσφέρει αναμφισβήτητα πολλά αγαθά στο άτομο. Προσφέρει την στοργή, την αγάπη, την τρυφερότητα και την ασφάλεια, την τροφή, την προστασία, συνηθίζει το άτομο στην οργανωμένη ζωή, στην συνεργασία, την αλληλοβοήθεια, την ανεκτικότητα, την αλήθεια, την μετριοπάθεια, το θάρρος, την δικαιοσύνη, το σεβασμό, πολύτιμα στοιχεία για την ομαλή ανάπτυξη του νεαρού ατόμου και την κοινωνική του εξέλιξη. Είναι το φυτώριο όπου καλλιεργούνται και αναπτύσσονται τα μεγάλα ιδεώδη της ζωής και οι ανώτεροι σκοποί: αγάπη, θρησκεία, πατρίδα, εργασία, καθήκοντα, δι-

καιώματα, υποχρεώσεις. Συνηθίζει στην πειθαρχία και στην υπακοή προς τους μεγαλύτερους και τους νόμους, γνωρίζει τους θεσμούς, Προετοιμάζει το άτομο να γίνει υπεύθυνο και ενεργό μέλος της κοινωνίας. Μαθαίνει στα παιδιά τους κανόνες της κοινωνικής συμπεριφοράς, γιατί ενσαρκώνει κοινωνικά πρότυπα και αξίες. Καλλιεργεί στο νεαρό άτομο κοινωνικές αρετές όπως τη συνεργασία, την πειθαρχία, τον διάλογο και την ευγενή άμιλλα.

Με τη σωστή αγωγή βοηθά το νεαρό άτομο στον επαγγελματικό προσανατολισμό και την επαγγελματική αποκατάσταση για να συνδεθεί ομαλά με το σύνολο. Έτσι γίνεται αρμονικά η κοινωνικοποίηση του, συνειδητοποιώντας την μέγιστη συμβολή της εργασίας στην πορεία της ζωής. Μέσα στην οικογένεια το άτομο θα καλλιεργήσει τις νοητικές του λειτουργίες, όπως την κρίση, την φαντασία, την μνήμη, την αντίληψη, την παρατηρητικότητα. Μαθαίνει στο παιδί την γλώσσα, του μεταδίδει γνώσεις, αρχές υγιεινής ζωής, λύνει τις απορίες του, ικανοποιεί την περιέργειά του, ασκεί και εξελίσσει τις δεξιότητές του. Διδάσκει στο άτομο τις ηθικές αξίες – αρχές της ζωής, της αγάπης, της δικαιοσύνης, της ελευθερίας, της αλήθειας. Συντελεί στην ηθική και θρησκευτική του διαπαιδαγώγηση. Η οικογένεια σφυρηλατεί τον χαρακτήρα του νέου ατόμου, το διαμορφώνει σε σωστή προσωπικότητα, του μαθαίνει τον ανθρώπινο προορισμό του, καλλιεργώντας και αναπτύσσοντας την εθνική συνείδηση, διατηρώντας τις παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα. Μέσα στην οικογένεια το παιδί σχηματίζει

τα ιδανικά του, που αργότερα θα φροντίσει να πραγματοποιήσει, εφόδια απαραίτητα για ομαλή ψυχική ζωή και πρόοδο.

Η ιστορία αποδεικνύει, ότι όταν η οικογένεια αντέξει και μείνει ανεπηρέαστη στην συγκρότησή της από τις διάφορες κοινωνικές, ηθικές και οικονομικοπολιτικές πιέσεις, τότε και η κοινωνία αντέχει στις αντιξοότητες, δεν καταλύεται και μέσα από την δοκιμασία, διορθώνεται και προχωρεί δυναμικά μπροστά. Αυτό συμβαίνει γιατί η κοινωνία είναι ένας ζωντανός οργανισμός, με κύτταρα τις οικογένειες. Μέσα στην οικογένεια το νεαρό άτομο ζώντας μια "αρμονική" οικογενειακή ζωή γίνεται σωστή προσωπικότητα γιατί μέσα σ' αυτήν καλλιεργούνται όλα τα αγαθά για την ατομική και κοινωνική προκοπή του.

2. Η Ορθόδοξη Χριστιανική παράδοσή μας

Γενική Θεώρηση και σημασία της

Κουρασμένοι οι νεοέλληνες από άλλους τρόπους ζωής, απογοητευμένοι από την ατομοκρατία και την λογοκρατία που μαστίζουν τις σύγχρονες κοινωνίες και απονεκρώνουν κάθε διαπροσωπική σχέση, αναζητούν με πολύ πόθο την παράδοση που βιώθηκε χρόνια τώρα στον τόπο αυτό. πολλοί πιστεύουν πως βρίσκοντας την αυτοσυνειδησία τους θα συναντήσουν την εσωτερική γαλήνη και ηρεμία. Ζούμε σε μια εποχή κοσμογονική. Ζούμε σε χρόνους που δοκιμάζεται η Αλήθεια και το Απόλυτο. Ο Θεός διώκεται. Οι εκκλησίες της Δύσης, χωρίς να σημαίνει

αυτό πως δεν έχουν τα πνευματικά αποθέματα, δεν μπορούν να ανοίξουν τον δρόμο στη σύγχυση των καιρών και να δώσουν στο ποίμνιό τους αυτό που ζητάει και δεν γνωρίζει που να το αναζητήσει. Αυτή η ανάγκη και η κρισιμότητα καιρός είναι πια να οδηγήσει στην ειλικρίνεια, γιατί η "ξηρασία" της Θεολογικής σκέψης πάντοτε οδηγεί στις πηγές της ορθοδοξίας.

Πολλοί άνθρωποι απογοητευμένοι από άλλες ανθρωποκεντρικές παραδόσεις υποψιάζονται την ομορφιά της Ορθόδοξης Παράδοσης. Όμως δεν αρκούνται απλώς σε μια υποψία, αλλά επιδιώκουν να την συναντήσουν και να την βιώσουν. Πιστεύουν ότι με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσουν να ξεφύγουν από το άγχος και την ανασφάλεια, την αγωνία και την απελπισία. Νομίζω όμως ότι γίνεται κάποιο λάθος στην αναζήτησή της. Έχουμε την γνώμη ότι Ορθόδοξη Παράδοση είναι κάτι εξωτερικό και επιφανειακό. Έχουμε την εντύπωση ότι οι λειτουργικές τέχνες, τα ήθη και τα έθιμα του λαού, ο παλαιός τρόπος ζωής, η Θεολογία και το δόγμα είναι αυτό που λέγεται Ο ρ θ ό δ ο ξ η Π α ρ ά δ ο σ η . Και βέβαια δεν αρνούμαστε αυτό το γεγονός. Δεν αρνούμαστε δηλαδή ότι η Ορθόδοξη Παράδοση εκφράζεται μέσα από το δόγμα και τις λειτουργικές τέχνες, οι οποίες σαφώς διαφοροποιούνται από άλλες μορφές τέχνης. Αλλά εκεί που διαφωνούμε είναι όταν βλέπουμε την Ορθόδοξη Παράδοση επιφανειακά και αγνοούμε το βάθος της.

Παράδοση θα πει κάτι που παραδίδεται. Η Ορθόδοξη παράδοση συνδέεται με την Αποκάλυψη. Ο Θεός αποκάλυψε τον Εαυτό του στους αγίους και αυτοί παρέδωσαν αυτήν την Αποκάλυψη με

διάφορους τρόπους, κυρίως δια την πνευματικής αναγεννήσεως, στα πνευματικά τους παιδιά. Αυτή η παράδοση εκφράσθηκε μέσα από το δόγμα, τις λειτουργικές τέχνες και όλη την εκκλησιαστική ζωή. Με άλλα λόγια Παράδοση είναι η ζωή του Θεού και η κοινωνία με τον Θεό, καθώς επίσης και ό,τι συντελεί προς την κοινωνία με τον Θεό, καθώς επίσης και ό,τι συντελεί προς την κοινωνία. Επομένως είναι ζωή, αλλά συγχρόνως είναι και ο δρόμος που οδηγεί στην ζωή. Και αυτή η ζωή δεν είναι αφηρημένη, αλλά είναι η ζωή του Τριαδικού Θεού που εισέρχεται μέσα στην καρδιά μας. Το βάθος, λοιπόν, της Παραδόσεως είναι ο τρόπος με τον οποίο θεραπευόμαστε για να δούμε τον Θεό ως φως. Όπως ιατρική δεν είναι απλώς μια εγκεφαλική θεωρία, αλλά η γνώση της ασθενείας και η ορθή μέθοδος για να φθάσουμε στην υγεία, έτσι και η Ορθόδοξη Παράδοση δεν είναι εγκεφαλική γνώση, αλλά ο τρόπος και η μέθοδος που χρησιμοποιούμε για να θεραπευθούμε και έτσι να παραλάβουμε την Αποκάλυψη δια της πνευματικής μας αναγεννήσεως, δηλαδή να ενωθούμε με τον Χριστό.

Η θεραπευτική μέθοδος που διαγράφεται προς όλους τους Αγίους Πατέρες είναι η κάθαρση της καρδιάς, ο φωτισμός του νου και η θέωση. Δι' αυτής της μεθόδου ο άνθρωπος ελευθερώνει τον νου από την υποδούλωσή του στη λογική, στο άγχος, στα πάθη και στο περιβάλλον και τον καθιστά ναό του Παναγίου Πνεύματος. Και φυσικά αυτό δεν γίνεται με τις ανθρώπινες δυνάμεις, αλλά με την ενέργεια της Θείας Χάριτος και τη συνέργεια του ανθρώπου. Έτσι η θεραπευτική μέθοδος, δηλαδή η

κάθαρση της καρδιάς, ο φωτισμός του νου και η θέωση, είναι η βάση των δογμάτων και των λειτουργικών τεχνών. Οι Άγιοι Πατέρες θεολόγησαν θεοπνεύστως και δογμάτισαν ασφαλώς γιατί ακολούθησαν αυτή της ορθόδοξη θεραπευτική μέθοδο. Οι ιερείς υμνογράφοι έγραψαν τους θαυμάσιους ύμνους, γιατί βίωναν αυτή τη θεραπευτική αγωγή. Οι υμνωδοί και οι ψάλτες συνέθεσαν αυτή τη μουσική που αποκλήθηκε μουσική των αγγέλων, που είναι δοξολογητική και κατανυκτική, γιατί πέρασαν μέσα από θεραπευτικά στάδια. Οι ιερείς αγιογράφοι αγιογράφησαν ορθόδοξα και αληθινά γιατί ζούσαν τα στάδια της Ορθοδόξου Παραδόσεως, γι' αυτό και μέσα από την ορθόδοξη αγιογραφία πέρασαν τα αποτελέσματα της θεώσεως που είναι η μεταμόρφωση των σωμάτων, η θέα του ακτίστου Φωτός, η ένωση Θείας Χάριτος και ανθρωπίνης φύσεως. Οι ιερείς αρχιτέκτονες δημιούργησαν τους θαυμάσιους Ορθοδόξους Ναούς που είναι κατανυκτικοί και βοηθούν στην προσευχή, γιατί ζούσαν τα στάδια της πνευματικής τελειώσεως. Πολλά από τα ιερά έθιμα του λαού, όσα δεν διαποτίζονται από δεισιδαιμονίες, είναι ορθόδοξα, γιατί διαποτίζονται από την θεραπευτική αγωγή. Γενικά μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι τα δόγματα της Εκκλησίας, οι λειτουργικές τέχνες, τα ορθόδοξα λειτουργικά ήθη και έθιμα στηρίζονται πάνω στην μέθοδο της ορθόδοξης ευσέβειας, που είναι η κάθαρση, ο φωτισμός και η θέωση. Αυτή ουσιαστικά είναι η ασκητική μέθοδος της Εκκλησίας. Δόγμα χωρίς τη βάση που είναι τα στάδια της πνευματικής τελειώσεως είναι φιλοσοφία. Τέχνη χωρίς τη θεραπευτική αυτή μέθοδο είναι απλά αισθητι-

κή. Και γνωρίζουμε καλά ότι διαφέρει πολύ η ασκητική από την αισθητική. Επίσης ήθη και έθιμα του λαού έξω από το κλίμα της γνήσιας θεραπευτικής μεθόδου είναι ανθρώπινα ήθη και έθιμα, που δεν σώζουν τον άνθρωπο.

Η Ορθοδοξία μας δεν είναι προγονοπληξία. Ούτε βυζαντινές εικόνες μόνον και βυζαντινή μουσική και γλώσσα. Είναι πραγματικά Εκείνη που μπορεί να χορτάσει την πείνα του ανθρώπου του σήμερα με τον Θεό και να ξεδιψάσει με το γάργαρο νερό της, τα νάματα της Θεολογίας της, το πνεύμα του. Ορθοδοξία δεν είναι ακόμη τα Ιερά άμφια και οι μακρές ακολουθίες και οι παραδόσεις οι τόσο όμορφες. Ούτε πάλι τα συγγράμματα των Πατέρων μας που κοσμούν τις βιβλιοθήκες όλου του κόσμου, γιατί Ορθοδοξία πριν απ' όλα είναι η σωστή στάση απέναντι στον Θεό. Η αληθινή πίστη που είναι τόσο παλιά, όσο και ο Θεός και τόσο νέα, όσο και ο σύγχρονος άνθρωπος. Γιατί είναι η πίστη που νίκησε τις φιλοσοφικές θεωρίες των μεγαλύτερων διανοητών του κόσμου. Γιατί είναι η Εκκλησία που δεν μπόρεσαν να αφανίσουν εσωτερικές και εξωτερικές απειλές. Το πνεύμα της ψυχικής ελευθερίας που κράτησαν οι Πατέρες μας, αυτό είναι Ορθοδοξία, μία πολύτιμη κληρονομιά, της οποίας τους ανεκτίμητους θησαυρούς οφείλουμε να μεταφέρουμε σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής μας. Και ύστερα όλα τα άλλα στοιχεία που την εκφράζουν, η τέχνη, η μουσική, η ποίηση, η λατρεία, η παράδοση.

Στην συνέχεια ας μου επιτραπεί να επιλέξω από τους διάφορους ορισμούς που υπάρχουν περί Ιερής Ορθοδόξου Παρα-

δόσεως εκείνον που διατύπωσε το Οικουμενικό Πατριαρχείο και μνημονεύεται στο έργο του Παν. Αρχιμανδρ. π. Τιμοθέου Τριβιζά (Αρχιγραμματέως της Ιεράς Συνόδου) "Προς την Μεγάλη Σύνοδον" και να τον παραθέσω επακριβώς όπως διατυπώθηκε:

"Ιερά Παράδοσις είναι η υπό του Κυρίου και των Αποστόλων προφορικών μεταδοθείσα και διά ζώσης φωνής εν τη Εκκλησία διαβιβασθείσα διδασκαλία, η και εγγραφείσα, δια της επενεργείας του Αγίου Πνεύματος, εν τη Εκκλησία και ήτις διδασκαλία υπό την καθοδήγησιν των ταύτης ποιμένων, των δεξαμένων τους Αποστόλους και επωμισθέντων, την ευθύνην του ορθοτομείν τον λόγον της αληθείας, διαμορφωθείσα χρονικώς εις φρόνημα καθολικόν και εις συνείδησιν ενιαίαν της Εκκλησίας, αυτή εν εαυτή, αλλά και εν τη κατά διαδοχήν εξαρτήσεται από των Αποστόλων, έχουσα το κριτήριο της εαυτής αληθείας - εξ ου και εκλήθη "αποστολική αλήθεια", και "αποστολικόν φρόνημα" - διηρμηνεύθη, εν συνεχεία και απεθησαυρίσθη και ενσωματώθη, του χρόνου προϊόντος, και εις τα αρχαία της πίστεως σύμβολα, εις τους δογματικούς όρους και τα σύμβολα των Ιερών Συνόδων, των Οικουμενικών ιδία ως εικός, εις τας αυθεντικές υπό της Εκκλησίας ερμηνείας της Αγίας Γραφής, έτι δε και εις την λατρείαν, εις τα καθολικών κρατήσαντα έθιμα και εις την εν γένει πράξιν της καθόλου Εκκλησίας, συμπεριελήφθη δε και διεπλατύνθη τελικών εν πιστή και ορθή ερμηνεία των παραδεδομένων στοιχείων, εν τοις ποικίλοις, και απολογητικοίς, συγγράμασι των Πατέρων και λοιπών Διδασκάλων της Εκκλησίας επί αιώνας μακρούς, αποβάσα ούτως η

Ιερά Παράδοσις, εν πλατεία εννοία και χρήσει του όρου, ήτις και ως τοιαύτη, εν τω συνόλω αυτής, είναι ο έτερος σύμφωνος και εσόκυρος προς την Αγίαν Γραφήν φορεύς της Θείας Αποκαλύψεως εν τη μια αγία, καθολική, και Αποστολική Εκκλησία" (Προς την Μεγάλην Σύνοδον, μν. Εργ. Σελ. 19-20).

Αναπτύσσοντας τον ορισμό αυτό της Ορθόδοξης Εκκλησίας περί Ιεράς Ορθοδόξου Παραδόσεως παρατηρούμε ότι αυτή ταυτίζεται με την διδασκαλία του Κυρίου, η οποία από Εκείνον προφορικώς παραδόθηκε στην Εκκλησία του, καθ' όσον ο Κύριος, ως γνωστόν, δεν άφησε σε μας κανένα γραπτό μνημείο.

Οι Απόστολοι καθίστανται το μέσο, με το οποίο το Κυριακό Κήρυγμα και η όλη χριστιανική διδασκαλία μεταφέρεται από τον Κύριο προς την κοινωνία της Εκκλησίας.

Ο προφορικός χαρακτήρας της μετάδοσης του θελήματος του Θεού προς τον άνθρωπο κατά την αποστολική εποχή έχει πολύ μεγάλη σημασία. Η προφορική αυτή μετάδοση της διδασκαλίας του Χριστού δεν είναι μια απλή απαρίθμηση, απομνημόνευση και ιστορική γνώση του θελήματος του Θεού, που παραδόθηκε δια του Ιησού Χριστού. Αλλά περισσότερο είναι η έκφραση της εν Χριστώ ζωής, της πνοής και της δύναμης, πάντοτε μέσα στο σωτηριολογικό χώρο της εκκλησίας. Παράδοση, Εκκλησία και Απολύτρωση αποτελούν έννοιες θεολογικώς συνώνυμες, χωρίς να μπορούν να υπάρχουν η μια χωρίς την άλλη. Η Παράδοση στον ιερό χώρο της Εκκλησίας οδηγεί τον άνθρωπο στην εν Χριστώ Απολύτρωση: καμία παράδοση δεν μπορεί να θεωρηθεί Ιερά, αν αποκλίνει από αυτόν τον σκοπό.

Στην εκκλησιαστική γλώσσα λέγοντας "Παράδοση" εννοούμε την άγραφη διδασκαλία του Χριστού και των Αποστόλων (η οποία παραδόθηκε προφορικά από στόμα σε στόμα από τους Αποστόλους και τους διαδόχους τους - επισκόπους, αλλά και από τους Αγίους όλων των εποχών μέχρι σήμερα) και όλες εκείνες τις μορφές πίστης, λατρείας και χριστιανικής ζωής που χωρίς να είναι "διδασκαλία" με την συνηθισμένη μορφή αποτελούν έκφραση και ενσάρκωση του ευαγγελικού κηρύγματος και πρότυπα μίμησης του Χριστού μέσα στην Ιστορική πορεία της Εκκλησίας. Τέτοια είναι για παράδειγμα, το Σύμβολο της Πίστεως, τα συγγράμματα των Πατέρων της Εκκλησίας, τα λατρευτικά κείμενα, οι διάφοροι εκκλησιαστικοί θεσμοί, τα έθιμα, οι πράξεις της λατρείας και άλλα.

Η Παράδοση έχει πρωταρχική θέση και σημασία για την Ορθόδοξη Εκκλησία. Πρώτα γιατί καθορίζει ουσιαστικά τη φυσιογνωμία της και έπειτα γιατί σχετίζεται οργανικά με την φύση και την υπόστασή της. Για τη Ορθόδοξη Εκκλησία, δηλαδή η Παράδοση είναι όλες εκείνες οι μορφές με τις οποίες εκφράστηκε ιστορικά το Ευαγγέλιο, η πίστη της και η ζωή της.

Δύο σημαντικοί παράγοντες πάντοτε προσδιορίζουν την Παράδοση, για να θεωρηθεί αυτή Ιερά, είναι η Εκκλησία και το Άγιο Πνεύμα. Όπως "εκτός της Εκκλησίας δεν υπάρχει σωτηρία" έτσι και εκτός της Εκκλησίας δεν είναι δυνατό να νοηθεί η Ιερά Παράδοση. Στην κοινωνία της Εκκλησίας υπάρχει η παρουσία της Θείας πνοής του Παρακλήτου, του Πνεύματος του Θεού, που φωτίζει και καθοδηγεί την Εκκλησία στην αλή-

Θεία και είναι η Θεία και αλάθητη δύναμη του Τριαδικού Θεού που καθοδηγεί την Εκκλησία. Η διδασκαλία του Κυρίου, παραδόθηκε από Αυτόν στους Μαθητές του, αργότερα δε από τους Αποστόλους μεταδίδεται στην Εκκλησία, όπου το Πνεύμα του Θεού την διαφυλάττει ακεραία και αναλλοίωτη, φέροντας πάντοτε αμετάβλητο το θέλημά του.

Το κήρυγμα του Χριστού και των Αποστόλων σαν σπόρος μικρός περιείχε μέσα του δυναμικά όλο το περιεχόμενο της πίστης μας. Μόλις ο μικρός αυτός σπόρος σπάρθηκε στην γη - κηρύχτηκε στον κόσμο- παρά τα εμπόδια και τις δυσκολίες που συνάντησε, βρήκε έδαφος γόνιμο φύτρωσε, βλάστησε και με τον καιρό μεγάλωσε και έγινε δέντρο τεράστιο με κλαδιά και φύλλα και καρπούς. Ολόκληρο αυτό το τεράστιο δέντρο, ου στην περίπτωση μας είναι η Παράδοση, δεν είναι παρά ανάπτυξη και ενεργοποίηση του μικρού αρχικού σπόρου, του ευαγγελικού δηλαδή και αποστολικού κηρύγματος.

Μια άλλη διάσταση της Παράδοσης, που μας δίνει η εικόνα του δέντρου, είναι ο δυναμισμός της. Η Παράδοση της Εκκλησίας δεν είναι ένα μουσειακό κατάλοιπο μιας άλλης εποχής. Αν ήταν έτσι, η Εκκλησία θα ανήκε στο παρελθόν. Είναι η ζωντανή συνείδηση της Εκκλησίας. Ταυτίζεται με την ίδια της ζωή της. Αφού η Εκκλησία είναι ο λαός του Θεού που πορεύεται μέσα στο χρόνο και στον κόσμο, η Παράδοση δεν μπορεί παρά να είναι η συνέχεια της πορείας αυτής του λαού του Θεού μέσα στον χρόνο και τον κόσμο. Άρα λοιπόν δίκαιο συνά-

γεται το συμπέρασμα ότι η Παράδοση είναι πολύτιμη κληρονομιά και οδηγός πορείας για το παρόν και για το μέλλον.

Στην εποχή μας έγιναν πολλές μελέτες και πολλή πρόοδος πάνω στο θέμα της ευρέσεως της Ορθοδόξου Παραδόσεως. Πολύς λόγος και προσπάθεια γύρω από τις λειτουργικές τέχνες και την εκκλησιαστική και λατρευτική ζωή. Πολλά βιβλία γράφτηκαν για την Θεία Λειτουργία και τα Μυστήρια της Εκκλησίας. Και όλα αυτά είναι καλά. Αλλά πιστεύω ότι, όταν όλα αυτά τα βλέπουμε έξω από την θεραπευτική μέθοδο, που είναι η κάθαρση, ο φωτισμός και η θέωση, δηλαδή έξω από αυτό που λέμε ασκητική της Εκκλησίας, είναι απλώς μια αισθητική, μια "κουλτούρα" που δεν σώζουν. Και νομίζω πως οι σύγχρονοι Νεοέλληνες πάσχουμε από αυτήν την ανθρώπινη αθεράπευτη αισθητική και την εξωτερική ή αφυδατωμένη παράδοση που δεν σώζει.

Γι' αυτό είναι καιρός να αντιληφθούμε ότι η Ορθόδοξη Χριστιανική μας Παράδοση είναι πάντοτε επίκαιρη, ανεξάντλητη έχοντας διαγράψει μια πορεία ανεξίτηλη από τον χρόνο. Είναι ανάγκη και καιρός να μπούμε στο πνεύμα της Ορθοδοξίας μας. Να μελετήσουμε την πνευματική της αξία και ακτινοβολία. Να μάθουμε περισσότερο από τα πόσα έχουμε κληρονομήσει, το τι είναι αυτή η κληρονομιά στην ουσία της κι ύστερα να ζήσουμε αυτούς τους θησαυρούς και να τους μεταφέρουμε σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής μας.

3.Οικογένεια και ορθόδοξη Χριστιανική θεώρηση

Η ανθρώπινη κοινωνία, είναι μια απόδειξη συγκεκριμένη του γεγονότος ότι οι άνθρωποι είναι όντα κοινωνικά, συνδεδεμένα μέσα στην ίδια τους την ύπαρξη με τον άλλο άνθρωπο, τον συνάνθρωπό τους. Ο ίδιος ο Δημιουργός έδωσε στον άνθρωπο αυτήν την ιδιότητα, αυτήν την ανάγκη του άλλου ανθρώπου. Οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων δεν είναι σχέσεις επιφανειακές, ευκαιριακές, και απλώς ηθελημένες αλλά φανερώνουν τον βαθύ, ουσιαστικό και οντολογικό δεσμό μεταξύ τους.

Οι δεσμοί αυτοί γίνονται πιο δυνατοί και αδιάρρηκτοι μέσα τους κύκλους της οικογενειακής ζωής. Ο άνθρωπος μέσα στην οικογένεια αναγνωρίζει την ανάγκη του για "κοινωνία" μια ανάγκη που στηρίζεται κυρίως στους δεσμούς αγάπης και στην αληθινή επικοινωνία με τους συνανθρώπους του. Έτσι λοιπόν μιλώντας για μια "κοινωνία αγάπης" αγγίζουμε τη οικογένεια μέσα από την ορθόδοξη χριστιανική θεώρηση, την χριστιανική οικογένεια.

Πολλά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε για την χριστιανική οικογένεια και ζωή. Η οικογένεια κατά την χριστιανική διδασκαλία δεν νοείται ανεξάρτητα από την κοινωνία με τον Χριστό και την Εκκλησία. Μέσα στην προοπτική αυτή η οικογένεια βρίσκει την καταξίωσή της και γίνεται κοιτίδα για την ολοκλήρωση και την τελείωση των μελών της, ενώ έξω από αυτήν κινδυνεύει να μεταβληθεί σε εστία ανάπτυξης, ομαδικού εγωισμού και ιδιοτέλειας. Γίνεται ένας θεσμός ιερός, άγιος με

σκοπούς μεγάλους και με αποστολή υψηλή. Όταν η οικογένεια βρίσκεται στο ύψος της και εμπνέεται από τον Θεό γίνεται εργαστήριο που σφυρηλατούνται οι χαρακτήρες και καταρτίζονται οι αυριανοί εργάτες του καλού, οι τίμιοι πολίτες. Γίνεται εστία στην οποία καίει άσβεστη η φλόγα της πίστεως στον Θεό και καλλιεργείται η βασίλισσα των αρετών η αγάπη. Γίνεται θεμέλιο αρραγές και αδιάσειστο που στηρίζεται μια κοινωνία, άξια να ονομάζεται χριστιανική, ένα κύτταρο υγιές το οποίο εξασφαλίζει την υγεία του κοινωνικού συνόλου. Εξάλλου μέσα στην προοπτική αυτή πραγματοποιείται η ενότητα της χριστιανικής οικογένειας και η ιεράρχηση των μελών της ο λόγος του Χριστού "εις τις θέλει πρώτος είναι, έσται πάντων έσχατος και πάντων διάκονος" (κατ. Μαρκ. Κεφ. 9, 35) ισχύει όχι μόνο στην εκκλησία αλλά και στην οικογένεια. Γιατί η Εκκλησία θεωρεί συνυφασμένη την οικογένεια και την ουσία της οικογενειακής ζωής μέσα στην χριστιανική θεώρηση και στην ορθόδοξη χριστιανική παράδοση.

Στην συνέχεια κάνοντας μια ιστορική αναδρομή θα ξεκινήσουμε από την θρησκεία στην Αρχαία Ελλάδα και την επικράτηση του χριστιανισμού, αφού γίνει αναφορά και σε άλλες ιστορικές περιόδους που σηματοδότησαν την όλη πορεία του, για να οδηγηθούμε έτσι στην σημερινή πραγματικότητα και την κατάσταση που επικρατεί στην σύγχρονη οικογένεια σε σχέση πάντοτε με την επιρροή που ασκεί η χριστιανική διδασκαλία, η ορθόδοξη χριστιανική μας παράδοση.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

1. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Ως "αρχαία ελληνική θρησκεία" θεωρείται από πολλούς, ακόμα και σήμερα, η πίστη σ' ένα αριθμό "Ολύμπιων θεών" που οι πόλεις αμιλλώνταν να τους τιμών με ναούς επιβλητικούς και με φανταχτερές γιορτές. Όσοι το πιστεύουν αυτό, περιορίζονται σε μια γνωριμία με τη λεγόμενη "επίσημη" θρησκεία των τελευταίων αιώνων της αρχαιότητας, και επομένως αντικρίζουν μόνο το τέρμα της εξελικτικής της πορείας ή μια σκηνή από το μακροχρόνιο ψυχορράγημά της.

Η ουσία της ελληνικής θρησκείας υπήρξε πάντοτε διαποτισμένη με χρόνιο περιεχόμενο που παρέμεινε κρυμμένο πίσω από οποιαδήποτε συναρπαστική αναλαμπή της. Προσιτό ήταν μόνο σ' όποιον μελετούσε την πρώτη εμφάνισή της, την μορφή που η θρησκεία είχε πάρει στους δύο αιώνες της ύψιστης ακμής της, τον 7^ο και 6^ο π.Χ., που αποτελούσε ήδη πνευματικό δημιουργήμα εφάμιλλο της ελληνικής φιλοσοφίας, της ποίησης και των εικαστικών τεχνών.

Ήταν μια "φυσική θρησκεία" που έζησε πάνω από δυο χιλιάδες χρόνια. Με την χθόνια ιδιομορφία της πρωτοεμφανίστηκε στην Κρήτη και την νησιώτικη Ελλάδα, στην αρχή της δεύτερης πρωτοχριστιανικής χιλιετίας, και ακολούθησε επί χίλια και πλέον χρόνια μια ανοδική πορεία προς μια δογματική τελειότητα.

Στην αυγή των ιστορικών χρόνων νίκησε και απώθησε στον κόσμο των μύθων ένα πρωτόγονο "πάνθεο" αγρίων τερατόμορφων και ανεξιλέωτων υπάρξεων, πράγμα που επέτρεψε την απρόσκοπτη διαμόρφωση του "Ολυμπιακού Πανθέου" αποτελούμενου στην αρχή από θεότητες αυστηρές, οι οποίες όμως μπορούσαν να εξιλεωθούν με την λατρεία και να συμπαρασταθούν στους ανθρώπους.

Η εξελικτική πορεία της δυναμικής αυτής θρησκείας παρακολουθείται από την γέννηση ως το θάνατό της και επισημαίνονται τα αίτια της παρακμής της, ιδίως ο φιλοσοφικός στοχασμός που ήταν απόλυτα ελεύθερος στην Ελλάδα, και η θαυμαστή ανάπτυξη των εικαστικών τεχνών.

Η ελληνική θρησκεία νίκησε με το δικό της τρόπο την εφήμερη φύση της ανθρώπινης ζωής, και παραμερίζοντας τις "μνησίμορες" ανησυχίες, διευκόλυνε τους πιστούς της να εξευγενίζουν την παρούσα ζωή και να προσπαθούν για την κατάκτηση κάθε δυνατής ανθρώπινης ευτυχίας. Από το πλήθος των θρησκειών που τον καιρό των Αντωνίνων να μετρώνται με την αρχαία ελληνική μόνο η χριστιανική μπορούσε ικανοποιητικά να συνδυάσει παρήγορες εσχατολογικές επαγγελίες με μια εξίσου παρήγορη εδωκοσμική διδασκαλία για τη θεμελίωση πιο ηθικής και πιο δίκαιης ζωής. Ήταν η μόνη που δικαιούνταν να κερδίσει το νου και την καρδιά των οπαδών της γερασμένης τότε ελληνικής θρησκείας.

Η ολυμπιακή θρησκεία άρχισε να παρακμάζει στα μετακλασικά χρόνια και παραχώρησε την θέση της στον χριστιανισμό μόνο στον πέμπτο μ.Χ. αιώνα.

Η έλλειψη επαγγελματικού ιερατείου που θα καλλιεργούσε την μισαλλοδοξία, και η πατροπαράδοτη ανεξιθρησκία επέτρεψαν την απρόσκοπτη διείσδυση ξένων λατρειών, οι οποίες ασκούμενες ελεύθερα, υπονόμευσαν την ολυμπιακή θρησκεία. Ελληνικές και ανατολίτικες αντιλήψεις είναι συγχωνευμένες στην γνωστική φιλοσοφία: ο άνθρωπος εμφανίζεται ως τιμωρημένος για προπατορικό παράπτωμα, αποτέλεσμα του οποίου ήταν να συζευχθεί η ψυχή με την ύλη (το σώμα). Μπορεί να υψωθεί πάλι ως τον Θεό πολεμώντας τις σαρκικές επιθυμίες. Το απόλυτο κακό εδρεύει στον αισθητό ή υλικό κόσμο.

Η φιλοσοφία των γνωστικών ποτέ δεν αποτέλεσε σφιχτοδεμένο σύνολο αλλά μάλλον χαλαρό συμπίλημα νεοπλατωνικών, νεοπυθαγόρειων και ανατολίτικων ιδεών που υπηρέτησε την ευλάβεια των εθνικών λίγο πριν την εμφάνιση της χριστιανικής θρησκείας, αλλά και την χριστιανική θρησκεία στα πρώτα βήματά της, την οποία όμως περισσότερο ζημίωσε με τις συγκρητιστικές της τάσεις παρά ωφέλησε. Δραστήριες γνωστικές κοινότητες υπήρχαν στα μεγάλα κέντρα της εποχής, δια μέσου των οποίων προωθήθηκε ο θρησκευτικός συγκρητισμός ή η θερμοκρασία της εποχής. Η θεοκρατία βασίζεται στην αντίληψη πως η ίδια θεϊκή ουσία εκφράζεται με πολλά ονόματα. Απ' αυτό πήγασε η τάση της συνένωσης όσο το δυνατόν περισσοτέρων ονομάτων σε ένα. Η ενοθεϊστική τάση πολλές φορές εξελίχθηκε σε

μονοθεϊστική. Διάχυτη ήταν σε πολλούς η επιθυμία να μην διασκορπίζουν την ευλάβεια σε πολλές θεότητες, αλλά να τη συγκεντρώνουν σε ελάχιστες ή και σε ένα ύψιστο θεό, ώστε να είναι εντονότερη. Η πίστη στον ένα και μοναδικό ύψιστο θεό, αν και εμφανίζεται με τρεις υποστάσεις, αποτελεί την βάση και την ουσία της χριστιανικής θρησκείας, η οποία έγινε απαρχή ριζικής ανακαίνισης των πάντων, προσφορά και άλεσμα για κάτι καινούργιο και αλλιώτικο στην ζωή.

Η διάδοση και η επικράτηση του Χριστιανισμού μαρτυρούν για την δυναμικότητα και για το απελευθερωτικό του στοιχείο. Ξεκινώντας από τη συνάντηση και αντιπαράθεση με πολιτισμούς και κοινωνικο - πολιτικές καταστάσεις κρίσιμες, κατέκτησε δημιουργικά όλους τους χώρους ζωής, σκέψης, δράσης και έκφρασης, ανοίγοντας ένα μεγάλο κεφάλαιο στην ιστορία της ανθρωπότητας, επιδιώκοντας την αφύπνιση των λαών, αλλαγή συνειδήσεων και προτροπή για καλύτερη και αλλιώτικη ζωή.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

(ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ)

Όπως και οι άλλοι κοινωνικοί θεσμοί, ο θεσμός της οικογένειας γνώρισε μετάπλαση και αλλαγή σαν συνέπεια της πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης του ανθρώπου. Στην προϊστορία ο πρωτόγονος άνθρωπος, όπως υποστηρίζεται από τους κοινωνιολόγους και τους ιστορικούς δεν είχε οικογένεια.

νεια. Ζούσε ζωή ομαδική, την λεγόμενη "κοινογαμία", όπου υπήρχε κοινοκτημοσύνη ανδρών και γυναικών.

Η ίδρυση της οικογένειας φαίνεται ότι συνέπεσε με την καλλιέργεια της γης και την δημιουργία μόνιμης κατοικίας. Η πρώτη μετά την κοινογαμία μορφή της οικογένειας είναι η μητριάρχια. Δεν μπορούμε να καθορίσουμε πότε και πως άρχισε να ισχύει στις ανθρώπινες ομάδες το μητρικό δίκαιο. Ο Ηρόδοτος μας αναφέρει για το γυναικοκρατούμενο λαό των Λυκίων και ο Διόδωρος μας περιγράφει τον τρόπο, με τον οποίο κυβερνούσαν οι Αμαζόνες. Ο Ελβετός ιστορικός και νομικός Μπαχόβεν αναφέρει ότι η μητριάρχια και η επικράτησή της οφείλεται αποκλειστικά στις οικονομικές συνθήκες που αντιμετώπιζαν οι πρωτόγονες κοινωνίες, και στο ότι οι άνδρες ήταν υποχρεωμένοι να αντιμετωπίζουν τους κινδύνους που τους απειλούσαν και που για το λόγο αυτό έπρεπε να ασκούνται πολεμικά. Η γυναίκα τότε αντιμετώπιζε τα καθημερινά προβλήματα όχι μόνο του σπιτιού της, αλλά και τα κοινά συγχρόνως, όπως τα σχετικά με την γεωργία και τη συγκομιδή των καρπών. Αυτό την έκανε να επινοήσει τον πέτρινο χειρόμυλο για το σιτάρι, να κατεργάζεται τον πηλό, να γνέθει το μαλλί, να υφαίνει στον αργαλειό και άλλα. Στην περίοδο της μητριάρχιας δημιουργούνται γενιές με γενάρχη γυναίκα, η δε διαδοχή ακολουθεί μητρική γραμμή. Η γυναίκα διατηρεί το όνομά της, τον άνδρα τον φέρνει σπίτι της, και τον δείχνει μόλις πέσει σε παράπτωμα. Πηγή γνώσεων για την περίοδο της μητριάρχιας είναι το έργο του Ησιόδου "Εργα και Ημέρες".

Στην Ελλάδα, από τους αρχαιότατους χρόνους, η οικογένεια ήταν το κέντρο όχι μόνο της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής, αλλά και της θρησκευτικής και εθνικής δραστηριότητας των προγόνων μας. Την μητριαρχική οικογένεια διαδέχτηκε η πατριαρχική με αρχηγό τον πατέρα. Η πατριαρχική μονογαμική οικογένεια της Αρχαίας Ελλάδας ήταν παραγωγική και συγχρόνως καταναλωτική μονάδα. Αποτελούνταν από τους γέροντες γονείς, τα παιδιά, εγγόνια, υπηρέτες. Όλοι αυτοί υπάκουαν και σέβονταν τον αρχηγό της μεγάλης αυτής οικογένειας ο οποίος συσώρευε πλούτο και δύναμη στα χέρια του, περιορίζοντας έτσι τον ρόλο και την θέση της γυναίκας στην οικογένεια. Την περίοδο αυτή βρίσκουμε την γυναίκα σκλάβα ή εμπόρευμα που ανταλλάσσεται με όπλα. Ο άνδρας έχει πάνω σ' αυτή δικαίωμα ζωής και θανάτου. Με την πατριαρχία καθιερώνεται το πατριαρχικό ή πατρικό δίκαιο, μέσω των μεγάλων οικογενειών δημιουργούνται οι "πόλεις-κράτη". Οι άνδρες ασχολούνταν με την γεωργία, κτηνοτροφία, το κυνήγι, με θέματα διοίκησης του σπιτιού και της "πόλης-κράτους". Οι γυναίκες ασχολούνταν με τα οικιακά και την ανατροφή των παιδιών, με την βοήθεια των παιδαγωγών. Πολλές πληροφορίες για την πατριαρχία και την σημασία της στην Αρχαία Ελλάδα, παίρνουμε μέσα από τα έργα του Ομήρου.

Οι συζυγικές σχέσεις βασίζονταν στην αμοιβαία αγάπη και εκτίμηση και οι τρόποι συμπεριφοράς μεταξύ των συζύγων ήταν απλοί, ευγενικοί, εγκάρδιοι. Παραδειγματική ήταν η πίστη του Οδυσσέα που αρνήθηκε να ενδώσει στις δελεαστικές

προτάσεις της Καλυψώς προκειμένου να επιστρέψει στην οικογένειά του. Η στοργή των γονέων προς τα παιδιά τους ήταν μεγάλη καθώς και ο σεβασμός των παιδιών προς τους γονείς τους. Κάθε σοβαρό παράπτωμα ή παράβαση των τέκνων προς τους γονείς κολαζόταν από τους θεούς με τις τιμωρούς χθόνιες θεότητες, τις ερινύες, ενώ ο θεσμός του γάμου ήταν ιερός και απαραίτητος για τη συγκράτηση της κοινωνικής ηθικής.

Χαρακτηριστικό της αρχαίας ελληνικής οικογένειας ήταν η βαθιά της θρησκευτικότητα, η αξιοπρέπεια, ο σεβασμός και η φιλοξενία των ξένων, η εμπέδωση και εφαρμογή του δικαίου, που θεωρείτο ότι είχε θεία προέλευση σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του συναισθήματος της τιμής, της φιλανθρωπίας και της φιλοπατρίας. Σε κάθε αρχαίο ελληνικό σπίτι υπήρχε ο βωμός της Εστίας όπου πάντα έκαιγε η φωτιά καθώς και αγάλματα θεών που η οικογένεια απέδιδε λατρευτικές τιμές. Στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία ο Πλάτων στους "Νόμους" και ο Αριστοτέλης στα "πολιτικά" έθεσαν τις βάσεις και διατύπωσαν τις αρχές στις οποίες σήμερα στηρίζονται οι "καλώς διοικούμενες πολιτείες" και οι "καλώς διευθυνόμενοι οίκοι".

Ο πρώτος άρχοντας που ενδιαφέρθηκε για την καλή οργάνωση της οικογένειας ήταν ο Αθηναίος βασιλιάς Κέκροπας. Την εποχή εκείνη στην Αθήνα επιτρεπόταν με νόμο ο γάμος μόνο μεταξύ Αθηναίων και απαγορευόταν ο γάμος με ξένους. Έτσι διατηρούνταν τα ονόματα των διαφόρων "οίκων". Η γυναίκα όφειλε να έχει ηθικές αρχές, γιατί πάνω της στηριζόταν το

οικοδόμημα του γάμου και έπρεπε να εξασφαλίσει στο σύζυγο "γνήσια τέκνα" για την συνέχιση της διαδοχής του γένους.

Στην αρχαία Σπάρτη η οικογένεια είχε διαφορετική αποστολή. Ο στρατιωτικός χαρακτήρας της πολιτείας ανάγκαζε την γυναίκα, αν και κατώτερη από τον άνδρα, να κυκλοφορεί στην πόλη, να συμμετέχει σε γυμνάσια, να συναλλάσσεται και να διαχειρίζεται την περιουσία και τα εισοδήματα της οικογένειας. Ο άνδρας όφειλε με νόμο να είναι απερίσπαστος στις στρατιωτικές του ασχολίες, μένοντας για μακρά διαστήματα μακριά από το σπίτι του. Ο γάμος βασιζόταν στους νόμους της πολιτείας και ήταν μέσο παραγωγής υγιών και εύρωστων παιδιών, ικανών να υπηρετήσουν την πατρίδα και να προασπίσουν τα πάτρια εδάφη.

Εν τούτοις, στην Μινωική Κρήτη και στην Κύπρο, φαίνεται ότι υπήρχε ισχυρή μητριαρχία, της οποίας κατάλοιπα διασώζονται μέχρι σήμερα. Στην ηπειρωτική Ελλάδα ο άνδρας θεωρείται "μυρίων γυναικών κρείσσων οράν φάος" (Ευριπίδης "Ιφιγένεια εν Αυλίδι, 1394) και η Αλκηστις θυσιάζει πρόθυμα την ζωή της για να ζήσει ο άνδρας της, Άδμητος.

Οι τραγικοί μας ποιητές μέσα από μια μεγαλειώδη ποιητική έμπνευση και μεγαλοπρεπείς εκφράσεις αναφέρονται σε παλαιότερες εποχές και περιγράφουν τύπους εκείνων των εποχών, εξαίροντας άλλοτε κάποιους γυναικείους τύπους για το θάρρος, την τόλμη, το υψηλό ήθος ή την ευγένεια τους αντιστοιχίζοντας τους με απαράμιλλους τύπους ανδρών που ξεχωρίζουν για σημαντικές αρετές τους.

Η πατριαρχική αυτή μορφή της αρχάς ελληνικής οικογένειας διαφοροποιείται κατά την κλασική περίοδο. Οι άνδρες ασχολούνται περισσότερο με τα πολιτικά πράγματα, οι γυναίκες περιορίζονται στο γυναικωνίτη, ασχολούμενες περισσότερο με την ανατροφή των παιδιών και την λατρεία των θεών. Οι Έλληνες της περιόδου αυτής περήφανοι για την διάρθρωση και λειτουργία της οικογένειας την θεωρούν ως την μεγαλύτερη απόδειξη μιας σπουδαίας ηθικής υπεροχής έναντι των άλλων λαών όπου η ανδροκρατία ήταν απόλυτη και σκληρή.

Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, με την εισροή ρωμαϊκών και ανατολικών θρησκευτικών αντιλήψεων και δεισιδαιμονιών, με την παράλληλη επίδραση της φιλοσοφίας των επικούρων και στωικών παρατηρείται μια χαλάρωση του οικογενειακού θεσμού, απελευθέρωση των γυναικών, ηθική διαφθορά, σήψη και ξεπεσμός σημαντικών αρχών και αξιών.

Μέσα από την εξελικτική πορεία της οικογένειας, παρατηρώντας την δύναμη και τον αντίστοιχο ρόλο που έπαιξαν στις διάφορες περιόδους τα μέλη της, ενισχύουμε την άποψή μας για την σημασία της, την έντονη διαχρονικότητά της, προστατευόμενη πάντοτε από μια ύψιστη θεϊκή δύναμη ικανή να την αναδείξει και να την εξάρει μέσα στο πέρασμα των αιώνων.

2. ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Ο ερχομός του Χριστού στην γη επέφερε ουσιαστικές αλλαγές όλων των πραγμάτων, άρα και του οικογενειακού θεσμού. Ο χριστιανισμός με την διακήρυξη της ισότητας των ατόμων τελειοποίησε τις ανθρώπινες σχέσεις και ανύψωσε τον ρόλο τους μέσα στην οικογένεια. Για τον χριστιανισμό η οικογένεια δεν είναι μια ομάδα η ένας τόπος όπου κανείς διευκολύνεται, για να περάσει καλύτερα την ζωή του, αλλά ένας χώρος ιερός και ένας θεσμός εξαγιασμένος όπου βασιλεύει η αγάπη, η αλληλοκατανόηση, ο σεβασμός, η αξιοπρέπεια και η ευθύνη. Με την καινοτομία αυτή που επέφερε ο χριστιανισμός καταργώντας την διάκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών άλλαξε τη δομή και τον σκοπό της οικογένειας. Πατέρας, μητέρα και παιδιά είναι όλοι τους "εικόνες" του Θεού και άνθρωποι με ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Πέρα από την κοινωνική και βιολογική αναγκαιότητα, υπάρχει στην χριστιανική οικογένεια εκείνη η ιερότητα, η οποία μεταβάλλει τις ανθρώπινες σχέσεις της οικογένειας σε "κατ' οίκον Εκκλησία".

Ο χριστιανισμός διακηρύσσει την ισότητα των ανθρώπων ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης, εθνικότητας και φύλου. Η ορθοδοξία πιστεύει και κηρύττει ότι ο εξανθρωπισμός του ανθρώπου, ο πνευματικός στολισμός του, κατορθώνεται μονάχα δια του Ιησού Χριστού και της Θείας διδασκαλίας του. Διότι ο Σωτήρ αδερφοποιεί όλους τους ανθρώπους, συμφιλιώνοντάς τους με τον Θεό Πατέρα και συγχρόνως τους συμφιλιώνει με

τους συνανθρώπους τους. Το έργο αυτό της αληθινής συναδέλφωσης και της συμφιλίωσης μεταξύ των δύο φύλων που επιτυγχάνεται κυρίως με το μυστήριο του γάμου έχει σαν συνέπεια την κατάργηση των διακρίσεων, που χωρίζουν τον ανδρικό και γυναικείο κόσμο.

Τον αγιότατο ρόλο του Χριστού μέσα στην σφαίρα του Μυστηρίου του γάμου υπογραμμίζει ο Απόστολος Παύλος κάνοντας έναν καταπληκτικό παραλληλισμό. Τι είναι λέει η ένωση του Χριστού και της Εκκλησίας και συνεχίζει: "Οι άνδρες αγαπάτε τις γυναίκες εαυτών, καθώς και ο Χριστός ηγάπησε την εκκλησίαν και εαυτόν παρέδωκεν υπέρ αυτής". Στους επόμενους στίχους συνεχίζει τον παραλληλισμό και καταλήγει "το μυστήριον τούτο μέγα εστίν, εγώ δε λέγω εις Χριστόν και εις την εκκλησίαν " (επιστ. Απ. Παύλου προς Εφεσίους κεφ. Ε' στιχ. 25-33). Αυτό είναι το μυστήριο του γάμου. Η Εκκλησία είναι η νύμφη του Χριστού, "μη έχουσαν σπίλον (κηλίδα) ή ρυτίδα ή τι των τοιούτων, αλλ' ίνα ή αγία και άμωμος". Ο Χριστός έχυσε το αίμα του για την Εκκλησία. Έτσι οφείλουν οι άντρες να αγαπούν τις γυναίκες τους ως "δικά τους σώματα", και οι γυναίκες οφείλουν να σέβονται και να τιμούν τους άντρες τους.

Κατ' αυτόν τον τρόπο είναι δυνατόν να επιτευχθεί σωματική και ψυχική ταύτιση των συζύγων μέσα στον γάμο. Κάθε οικογένεια είναι μια μικρή Εκκλησία, όπου οι δυο σύζυγοι θα διοικούν μαζί αφού θα αποτελούν μια ψυχή και ένα σώμα. Η βιβλική αντίληψη για την διαπαιδαγώγηση των παιδιών εκφρά-

ζεται με την προτροπή "οι πατέρες μη παροργίζετε τα τέκνα υμών, αλλ' εκτρέφετε αυτά εν παιδεία και νουθεσία Κυρίου" (προς Εφεσίους επιστ. Απ. Παύλου κεφ. 6 στιχ. 4).

Ποια είναι αυτή η παιδεία και νουθεσία Κυρίου που φαίνεται να απασχολεί τόσο την Παλαιά και την Κοινή Διαθήκη; Δεν είναι ασφαλώς συνώνυμη με την τιμωρία. Αποδίδεται μάλλον πληρέστερα με την λέξη ευθύνη. Η ανατροφή του παιδιού "εν παιδεία και νουθεσία Κυρίου" συνίσταται στην διαπαιδαγώγησή του με τέτοιο τρόπο ώστε να αισθάνεται υπεύθυνο για όλη του την ζωή απέναντι στον Θεό. Τα παιδιά πρέπει να αναγνωρίσουν ότι τους έχουν δοθεί πολλά ταλέντα, ευκαιρίες, ικανότητες και αγαθά και ότι έχουν την ευθύνη απέναντι Εκείνου που τους τα έδωσε να τα αξιοποιήσουν.

Όπως με μεγάλη προσοχή και τέχνη οι ζωγράφοι επεξεργάζονται τις εικόνες, οι γλύπτες τα αγάλματα, το ίδιο πρέπει να κάνει κάθε πατέρας και μητέρα για τα θαυμαστά αγάλματα που είναι τα παιδιά τους φροντίζοντας γι' αυτά. Απαιτώντας οι γονείς από το παιδί να επαναλαμβάνει βαθμιαία ορισμένες ευθύνες για τον εαυτό του, το προπαρασκευάζουν προοδευτικά για να αντιμετωπίσει την ζωή, όπως οι μητέρες των πτηνών που δεν διδάσκουν στα μικρά τους την τέλεια πτήση σε μια μέρα αλλά άλλοτε να τα βγάζουν τόσο έξω μόνο όσο χρειάζεται για να βγουν έξω απ' τη φωλιά. Άλλοτε τα μαθαίνουν να πετούν ψηλότερα, την επόμενη μέρα κάνουν άλλη πτήση ακόμα πιο ψηλά και έτσι ήσυχα και σιγά-σιγά τα οδηγούν στο ύψος που πρέπει. Σαν μέρος αυτής της σταδιακής προπαρασκευής του

παιδιού για την αντιμετώπιση της ζωής, θα πρέπει να διδάσκουν τα παιδιά τους "τέχνας προς το μη αργία χαίρειν". Θα πρέπει να φροντίζουν για την πνευματική καλλιέργεια των παιδιών τους, να τους διδάσκουν την ευλάβεια, την αρετή, την σωστή ιεράρχηση των αναγκών τους και όχι πώς θα γίνουν πλούσια σε υλικά αγαθά. Τα παιδιά πρέπει να σέβονται τους γονείς τους. Ο Κύριος το όρισε σαφώς με τον νόμο και τους προφήτες λέγοντας "τίμα τον πατέρα σου και την μητέρα σου ίνα ευ σοι γένηται και έσει μακροχρόνιος επί της γης".

Η εξαγγελία αυτή της χριστιανικής διδασκαλίας, μαζί με την περίφημη "καινή εντολή" της χριστιανικής αγάπης έθεσαν νέες βάσεις στην οικογενειακή και κοινωνική ζωή των ανθρώπων. Μέσω της οικογένειας παρέχεται το κατάλληλο κλίμα για την ηθική "αυτοτελείωση" των συζύγων και για την σωστή παιδαγωγή των παιδιών. Η οικογένεια δεν είναι πλέον κέντρο καταναγκαστικής εργασίας και απόλαυσης υλικών αγαθών, όπως συνέβαινε στην προχριστιανική περίοδο, αλλά αποτελεί "λίκνο" στοργής και αγάπης των γονέων προς τα παιδιά, κέντρο κοινωνικής συνοχής και ευμάρειας και προ πάντων λιμάνι ασφάλειας, χαράς και γαλήνης.

3. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ - BYZANTIO -

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Στα ρωμαϊκά αυτοκρατορικά χρόνια όλοι θεωρούσαν συμπληρωμένη την δημιουργική πορεία του φιλοσοφικού στοχα-

σμού, ύστερα από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. Αυτό σημαίνει πως έργο των νεώτερων φιλοσόφων (των "νεοπυθαγορείων και κυρίως των "νεοπλατωνικών" στους οποίους μπορούσαν να συμπεριληφθούν και οι μελετητές της αριστοτελικής φιλοσοφίας) έπρεπε να είναι η κατά το πνεύμα της νέας εποχής ανάλυση του παλαιού και στέρεου φιλοσοφικού στοχασμού. Αυτό υποτίθεται πως έκαναν οι φιλόσοφοι των πρώτων χριστιανικών αιώνων που σχεδόν όλοι ήταν ανατολίτες εξελληνισμένοι, εγκαταστημένοι στην Αθήνα, στην Αλεξάνδρεια και στα άλλα ελληνιστικά κέντρα της Ανατολής, καθώς στην Ρώμη. Μυστικές τάσεις κυριαρχούσαν στην πνευματική ζωή τη εποχής, οι οποίες παραμέριζαν τον ορθό λόγο και από τις οποίες επηρεασμένοι οι φιλόσοφοι παραμόρφωναν την γνήσια πλατωνική φιλοσοφία: πολλοί καλλιεργούσαν και ονόμαζαν φιλοσοφία ένα είδος φιλοσοφικής ευλάβειας, άλλοι μια φιλοσοφική θεολογία και μερικοί αναγνώριζαν ως σκοπό της νέας φιλοσοφίας να διδάξει την "ομοίωση Θεώ". Οι "εξ αποκαλύψεως" αλήθειες άρχισαν να εισάγονται στην φιλοσοφική σκέψη και το πνευματικό να αναγνωρίζεται ως ανώτερο από το υλικό και η ψυχή ως το μόνο άξιο συστατικό της ανθρώπινης ύπαρξης.

Απέναντι στις ανατολικές θρησκείες, που από το 2^ο αιώνα μ.Χ. είχαν αρχίσει να απλώνονται σ' όλη την αυτοκρατορία, το επίσημο ρωμαϊκό κράτος κρατούσε ανεκτική στάση. Συγκεκριμένα, επέτρεψε στους κατακτημένους λαούς να διατηρήσουν τις θρησκείες τους με τον όρο να μην προσηλυτίζουν Ρωμαίους πολίτες.

Ο χριστιανισμός όμως αντιμετωπίστηκε με εχθρική διάθεση από το ρωμαϊκό κράτος, γιατί δίδασκε μια καινούργια κοινωνική τάξη, μια νέα μορφή ανθρώπινων σχέσεων, που ερχόταν σε αντίθεση με το κοινωνικό σύστημα της αυτοκρατορίας. Μέσα στις χριστιανικές κοινότητες όλοι οι άνθρωποι ήταν ίσοι ανεξάρτητα από την καταγωγή τους, από την οικονομική τους κατάσταση, από την ιδιότητα (δούλοι ή ελεύθεροι) και την κοινωνική θέση και το φύλο τους. Η νέα θρησκεία δεν χώριζε αλλά ένωνε τους ανθρώπους.

Ακόμη, ο χριστιανισμός επέσυρε την εχθρότητα των οπαδών των άλλων θρησκειών, που χρησιμοποίησαν εναντίον του το όπλο της συκοφαντίας. Φοβερές φήμες κυκλοφορούσαν για τις συγκεντρώσεις και τις θρησκευτικές τελετές των χριστιανών. Οι συκοφαντικές αυτές εκστρατείες έβρισκαν συχνά απήχηση στον ειδωλολατρικό όχλο, που στρεφόταν με φανατισμό εναντίον των χριστιανικών κοινοτήτων.

Το επίσημο Ρωμαϊκό κράτος δεν έδειξε τον ίδιο ζήλο στη δίωξη των χριστιανών και οι περισσότεροι αυτοκράτορες αδιαφόρησαν. Άλλοι όμως ακολούθησαν σκληρά μέτρα εναντίον της νέας θρησκείας που έμειναν στην ιστορία με το όνομα "διωγμοί".

Ο πρώτος διωγμός εξαπολύθηκε το 64 μ.Χ. από τον Νέρωνα, που κατηγόρησε τους χριστιανούς για τον εμπρησμό της Ρώμης. Ο διωγμός ήταν τοπικός και δεν είχε χαρακτήρα γενικών μέτρων κατά της χριστιανικής θρησκείας. Ένας άλλος διωγμός έγινε στα χρόνια του αυτοκράτορα Δέκιου, την περίο-

δο της στρατιωτικής αναρχίας. Ο πιο μεγάλος διωγμός που ονομάστηκε "μέγας διωγμός" και ήταν και ο τελευταίος κράτησε από το 303 ως το 311 μ.Χ. Με την παρακίνηση του καίσαρα Γαλέριου ο Διοκλητιανός εξαπέλυσε άγριο κυνηγητό κατά των χριστιανών και θέσπισε την ποινή του θανάτου σε όσους παρέμειναν πιστοί στην πίστη τους. Στο τέλος όμως και ο ίδιος ο Γαλέριος διαπίστωσε ότι τα σκληρά μέτρα δεν έφερναν κανένα αποτέλεσμα και το 311 μ.Χ. παραχώρησε μ' ένα διάταγμα ανεξιθρησκία στους χριστιανούς.

Παρά τους διωγμούς και την αντίδραση των οπαδών των άλλων θρησκειών, ο Χριστιανισμός απλώθηκε σιγά-σιγά σε ολόκληρο το ρωμαϊκό κόσμο. Η διάδοση και η τελική του επικράτηση οφειλόταν σε πολλούς λόγους που έχουν σχέση με καθαρά τελετουργικούς και πρακτικούς τομείς που αφορούσαν την νέα αυτή θρησκεία αφενός, αλλά καταμαρτυρούν ακόμη την υπεροχή της, έναντι των υπολοίπων θρησκειών, που επικρατούσαν την εποχή αυτή.

Ο χριστιανισμός ήταν μια θρησκεία ανοιχτή σε όλους τους ανθρώπους που δεν έκανε διακρίσεις, είχε δε απλό τελετουργικό. Μεγάλη ήταν η προσχώρηση, ιδιαίτερα των φτωχών και των κατατρεγμένων που έβρισκαν στις χριστιανικές κοινότητες παρηγοριά και ηθική, αλλά και υλική ενίσχυση. Οι διωγμοί και τα μαρτύρια των χριστιανών προκάλεσαν τελικά την συμπάθεια όλων, ενώ η υποδειγματική ηθικά ζωή τους έκανε να καταρρέουν οι συκοφαντίες.

Σπουδαίο ρόλο στην διάδοση του χριστιανισμού έπαιξε και η πολύ καλή οργάνωση των χριστιανικών κοινοτήτων που ενίσχυαν η μια την άλλη στις δύσκολες στιγμές, έχοντας ακόμη και γλωσσική ενότητα σε ολόκληρο τον ανατολικομεσογειακό χώρο την "κοινή" ελληνική. Τέλος στην εξάπλωση του χριστιανισμού βοήθησε και το ότι η ρωμαϊκή αυτοκρατορία είχε ενώσει πολιτικά και διοικητικά το μεσογειακό κόσμο και δεν υπήρχαν συννοριακά εμπόδια στην αποστολική δραστηριότητα των χριστιανών.

Η πρόοδος των χριστιανικών κοινοτήτων ως την εποχή των Αντωνίνων (όπου είχε σημειωθεί η πιο θαυμαστή δραστηριότητά τους πριν από την λήξη των διωγμών) καθορίζεται στα έργα του Κλήμεντα του Αλεξανδρέα. Οι μικρές πρώτες χριστιανικές κοινότητες είχαν ως μέλη άτομα της μέσης και της κατώτερης κοινωνικής τάξης καθώς και δούλους. Ήταν περήφανες, αν μπορούσαν να συγκαταριθμήσουν ως μέλος και κάποιον ή κάποια από την τάξη των ευγενών, ιδίως των πατρικίων. Τον επόμενο αιώνα στις μεγάλες πόλεις υπήρχαν πολυμελείς χριστιανικές κοινότητες, όπου αντιπροσωπεύονταν όλες οι κοινωνικές τάξεις. Ήταν οργανωμένη και μια χριστιανική προπαιδεία για όσους εθνικούς επιθυμούσαν να γίνουν χριστιανοί. Ο ίδιος ο Κλήμης, "πρεσβύτερος" της εκκλησίας και προϊστάμενος της κατηχητικής σχολής της Αλεξάνδρειας στις τελευταίες δεκαετίες του δεύτερου μ.Χ. αιώνα, καταπιάστηκε με ιδιαίτερο ζήλο με τα μυστήρια των εθνικών και έγραψε την σωζόμενη εκτενής πραγματεία "Προτρεπτικός προς έλληνας" για να δείξει

στους εθνικούς ή "έλληνες" την υπεροχή των χριστιανικών μυστηρίων (ή μυστικών ιερουργιών) από τα μη χριστιανικά. Όλοι ζητούσαν αυτήν την εποχή μυστικό περιεχόμενο στη λατρεία και η χριστιανική εκκλησία δεν μπορούσε να υστερεί: ως δυο από τα μεγαλύτερα μυστήριά της είχε από την αρχή εξάρει το βάπτισμα και την "θεία μετάληψη" ή "θεία κοινωνία". Οι κατηχούμενοι, πριν από κάθε άλλο, έπρεπε να κατανοήσουν την αναγεννητική δύναμη του βαπτίσματος και το προνόμιο των πιστών να φέρνουν μέσα τους τον ίδιο τον Θεό με την μετάληψη του σώματος και του αίματός του. Στον πρώτο αιώνα ο Απόστολος Παύλος ιδιαίτερα ξεχώριζε ως μυστήριο την Ανάσταση του Χριστού που τη θεωρούσε προάγγελο της Ανάστασης των νεκρών ενώ ο Κλήμης στο δεύτερο αιώνα συνεπαίρνεται με όλα τα μυστήρια της χριστιανικής εκκλησίας.

Αν και ο Γαλέριος εξέδωσε το 311 μ.Χ. στην Σαρδική το πρώτο διάταγμα με το οποίο επέτρεπε στους χριστιανούς να ασκούν ελεύθερα την λατρεία τους η οριστική αναγνώριση του Χριστιανισμού έγινε το 313 μ.Χ. από τον Κωνσταντίνο και το Λικίνιο. Οι δύο συνάρχοντες, παραχώρησαν με το Διάταγμα των Μεδιολάνων απόλυτη ελευθερία στους κατοίκους της αυτοκρατορίας να ακολουθούν όποια θρησκεία ήθελαν και επομένως και στους χριστιανούς. Η Εκκλησία αποκτά την ελευθερία να δράσει πνευματικά, οι διωγμοί σταματούν και οι τόποι λατρείας επαναλειτουργούν. Μια καινούργια εποχή αρχίζει για τους χριστιανούς. Το διάταγμα των Μεδιολάνων αποτελεί δικαίωση

για τους αγώνες των μαρτύρων της πίστης μας κατά τους τρεις πρώτους αιώνες.

Ο Κωνσταντίνος ενίσχυσε φανερά την χριστιανική Εκκλησία και υπήρξε ένας σπουδαίος ηγέτης που είχε την ικανότητα όπως και όλες οι μεγάλες προσωπικότητες, να κατανοεί τις ανάγκες της εποχής του αλλά ταυτόχρονα να κάνει και τις σωστές επιλογές για το μέλλον. Για τον Κωνσταντίνο το μέλλον ανήκε στην Εκκλησία. Ο ειδωλολατρικός κόσμος, παρόλο ότι αριθμητικά υπερείχε, βίωνε καθημερινά τα αδιέξοδά του και βρισκόταν σε μεγάλη παρακμή. Έτσι λοιπόν κρατώντας για τον ίδιο τον τυπικό τίτλο του "Μεγάλου Αρχιερέως", και μόνο προς το τέλος της ζωής του βαπτίστηκε χριστιανός, βοήθησε την γρήγορη εξάπλωση του Χριστιανισμού σ' όλη την ρωμαϊκή επικράτεια, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν τα μεγάλα θρησκευτικά κέντρα της χριστιανοσύνης που διαμορφώθηκαν σε πατριαρχεία: της Ρώμης, της Κωνσταντινούπολης, της Αλεξάνδρειας, της Αντιόχειας και των Ιεροσολύμων.

Ο Κωνσταντίνος έκανε κάτι παραπάνω από την απλή παραχώρηση δικαιωμάτων στον χριστιανισμό. Τοποθέτησε σε υψηλά αξιώματα στην πολιτεία και στον στρατό χριστιανούς που είχαν εκπέσει απ' αυτά κατά την διάρκεια των διωγμών. Έδωσε πίσω στην Εκκλησία τους χώρους λατρείας που είχαν δημευθεί κατά τους διωγμούς. Μετέφερε την πρωτεύουσα του κράτους στην Ανατολή, επιλογή που θα βοηθούσε το νέο πολιτισμό που δημιουργούνταν να στηριχτεί σε καινούργια πνευματικά θεμέ-

λια, ενώ η νομοθεσία του κράτους άρχισε να διαπνέεται από την χριστιανική διδασκαλία.

Επιπλέον το όνομα του Κωνσταντίνου συνδέεται με την ανέγερση πολλών εκκλησιών σε όλα τα μέρη της τεραστίας του αυτοκρατορίας. Η βασιλική του Αγίου Πέτρου και η βασιλική του Λατερανού της Ρώμης, αποδίδονται σε αυτόν. Ιδιαίτέρως ενδιαφέρθηκε για την Παλαιστίνη όπου η μητέρα του Ελένη όπως πιστεύεται βρήκε τον Αληθινό Σταυρό. Στην Ιερουσαλήμ, εκεί όπου είχαν θάψει τον Χριστό, κτίσθηκε η Εκκλησία του Αγίου Τάφου, ενώ στο Όρος των Ελαιών ο Κωνσταντίνος έκτισε την εκκλησία της Αναλήψεως και στην Βηθλεέμ την Εκκλησία της Γεννήσεως. Η νέα πρωτεύουσα, η Κωνσταντινούπολη, και τα περίχωρά της επίσης, πλουτίστηκαν με πολλές εκκλησίες, κυριότερες από τις οποίες είναι η εκκλησία των Αγίων Αποστόλων και η εκκλησία της Αγίας Ειρήνης. Είναι δυνατόν επίσης ο Κωνσταντίνος να έχει θεμελιώσει την Αγία Σοφία, που συμπληρώθηκε από τον διάδοχό του Κωνσταντίνο. Πολλές άλλες εκκλησίες κατασκευάστηκαν σε διάφορα μέρη κατά την διάρκεια της βασιλείας του Κωνσταντίνου στην Αντιόχεια, την Νικομήδεια και την Βόρειο Αφρική. Η Εκκλησία αναγνωρίζοντας την μεγάλη προσφορά του, καθώς επίσης και την μετάνοιά του και την απήχηση του έργου του, τον τιμά ως Άγιο, εορτάζοντας την μνήμη του μαζί με της μητέράς του Αγίας Ελένης, στις 21 Μαΐου.

Επειδή το χριστιανικό δόγμα δεν ήταν στην αρχή αυστηρά καθορισμένο, πολλοί χριστιανοί, κληρικοί συνήθως έδιναν

διάφορες ερμηνείες στα θεολογικά ζητήματα. Πολλές από αυτές τις ερμηνείες συγκρούστηκαν με τις απόψεις της επίσημης Εκκλησίας και ονομάστηκαν αιρέσεις. Οι αιρέσεις αμφισβητούν την αυθεντικότητα της χριστιανικής πίστης και εισάγουν στην παράδοση και δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας λανθασμένες αντιλήψεις - κακοδοξίες. Την ίδια στιγμή, κλήρος και λαός ενεργοποιούνται για την φανέρωση της σοβαρότητας του λάθους και έτσι η εκκλησιαστική συνείδηση περιφρουρεί την ορθή πίστη. Παράλληλα πολλές φορές με τις αιρέσεις, εκδηλώνονταν τάσεις για απόσχιση και ανεξαρτητοποίηση από την κεντρική εξουσία, πράγμα που οδήγησε τους αυτοκράτορες να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα σαν κρατική υπόθεση.

Η πιο μεγάλη αίρεση ήταν ο αρειανισμός, ιδρυτής της ήταν ο Άρειος, ιερέας στην Αλεξάνδρεια, που υποστήριζε ότι ο Χριστός δεν ήταν αληθινά ίσος με τον Πατέρα αλλά "κτίσμα" δηλ. δημιούργημα του Πατέρα. Η αίρεση απόκτησε πολλούς οπαδούς αλλά καταδικάστηκε το 325 μ.Χ. από την πρώτη Οικουμενική Σύνοδο στην Νίκαια, η οποία διατύπωσε την ορθόδοξη πίστη της Εκκλησίας στα πρώτα επτά άρθρα του Συμβόλου της Πίστεως. Τα άρθρα αυτά διακηρύττουν την θεότητα του Ιησού και το "ομοούσιον" με τον Πατέρα.

"Εκ της ουσίας του Πατρός, γεννηθέντα ου ποιηθέντα, ομοούσιον τω Πατρί". Το Σύμβολο της πίστης η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία το ομολογεί και το αποδέχεται χωρίς μεταβολή. Το ακούμε στην Θεία Λειτουργία, στην Βάπτισμα, στο Ευχέλαιο. Το 381 μ.Χ. επί Μεγάλου Θεοδοσίου συνήλθε η Β' οικουμενική

Σύνοδος στην Κωνσταντινούπολη, η οποία διακήρυξε την Θεότητα του Αγίου Πνεύματος, συμπληρώνοντας με τα πέντε τελευταία άρθρα το Σύμβολο της Πίστεως και εξυψώνοντας με κανονικές αποφάσεις την Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης.

Οι αιρέσεις δίχασαν την Εκκλησία. Διαίρεσαν, φανάτισαν τους πιστούς και τους οδήγησαν σε συγκρούσεις μεταξύ τους. Η αγάπη αντικαταστάθηκε από το μίσος, η ενότητα από την εχθρότητα, η αδελφoσύνη από την βία. Η αλήθεια έγινε φιλοσόφημα. Παρουσίαζαν το θλιβερό θέαμα να διαπληκτίζονται, να αλληλοεξοντώνονται μπροστά στους ειδωλολάτρες και έδωσαν το δικαίωμα στην πολιτεία να αναμειγνύεται στα εσωτερικά ζητήματα της Εκκλησίας, ενώ οι πολιτικές συνέπειες ήταν εξίσου ολέθριες.

Οι αιρετικές δοξασίες αντιμετωπίζονται πάντα με την φωτισμένη ενημέρωση των χριστιανών για την πίστη τους, με την γνώση της Αγίας Γραφής και της παράδοσης της Εκκλησίας. Γνώση, που θα οδηγεί στην βαθιά και έμπρακτη βίωση της χριστιανικής αλήθειας. Μόνο με τα όπλα αυτά είναι δυνατός ο διάλογος με τους αιρετικούς, γιατί η αναίρεση των κακοδοξιών πρέπει να γίνεται τεκμηριωμένα, με αφετηρία την Γραφή και τους Πατέρες της Εκκλησίας. Αυτό άλλωστε είναι έργο της οργανωμένης Εκκλησίας αλλά και του κάθε πιστού χωριστά.

Η οριστική αποκατάσταση του Χριστιανισμού και η επισημοποίησή του ως κρατική θρησκεία έγινε επί της αυτοκρατορίας του Θεοδοσίου (379-395μ.Χ.) ο οποίος όρισε την ειδωλολατρική θρησκευτική εκδήλωση, παίρνοντας από την Εκκλησία τον

τίτλο του "Μέγα". Παρ' όλη την επισημοποίηση δεν σταμάτησε η εσωτερική αναταραχή στην Εκκλησία. Τον 5^ο αιώνα μάλιστα παρουσιάζονται αιρέσεις που είναι ιδιαίτερα επιζήμιες για την κρατική ενότητα, όπως ο νεστοριανισμός και ο μονοφυσιτισμός που καταδικάστηκαν από την Γ' Οικουμενική Σύνοδο (Έφεσος 431 μ.Χ) και την Δ' Οικουμενική Σύνοδο (Χαλκηδόνα 451 μ.Χ.) αντίστοιχα.

Στο σημείο αυτό θα ήταν χρήσιμο να αναφερθούμε στην χριστιανική τέχνη και στο πώς επηρέασε την πορεία της χριστιανικής θρησκείας σύμφωνα με πηγές και μνημεία που σώζονται. Όταν ανακαλύφθηκαν, τον περασμένο αιώνα οι κατακόμβες της Ρώμης, οι ιστορικοί της τέχνης θεώρησαν ότι στην Ρώμη γεννήθηκε η χριστιανική τέχνη. Οι ανασκαφές όμως που έγιναν αργότερα στην Μεσοποταμία, στην Μ. Ασία αποκάλυψαν ότι και η Ανατολή είχε πάρει μέρος ενεργό στην διαμόρφωση της τέχνης αυτής. Σ' αυτή την περιοχή, όπου είχε διαδοθεί από τους διαδόχους του Μ. Αλεξάνδρου η ελληνική τέχνη, έγινε ο συγκερασμός της ελληνικής κλασικής τέχνης με την ανατολική. Και στις ερήμους της Μέσης Ανατολής, σημειώθηκε η μεγάλη ακμή του μοναχισμού, που υπήρξε σπουδαίος παράγοντας της χριστιανικής τέχνης. Κάτω από την προστασία και την επιρροή της επίσημης Εκκλησίας, η χριστιανική τέχνη κατά τον 5^ο και 6^ο αιώνα, πήρε την χαρακτηριστική βυζαντινή μορφή.

Πριν από την τελική αυτή διαμόρφωση, η τέχνη των πρώτων Χριστιανών υπήρξε συνέχεια και εξέλιξη της Ελληνορωμαϊκής. Δανείστηκε τις μορφές από την αρχαιότητα για να εκφρά-

σει τις χριστιανικές αξίες, δανείστηκε τους αρχιτεκτονικούς χώρους για να δημιουργήσει το χριστιανικό ναό. Τα παλαιότερα χριστιανικά μνημεία που σώζονται είναι οι τάφοι, λαξευμένοι άλλοτε στις παρυφές των βράχων σαν τετράγωνοι θάλαμοι, άλλοτε υπόγειοι και χτιστοί. Στην Ρώμη κυρίως δημιουργήθηκαν υπόγεια κοιμητήρια με μακρούς διαδρόμους, στοές σε επίπεδα διάφορα και τάφους λαξευμένους στα τοιχώματα των διαδρόμων. Είναι οι κατακόμβες. Υπήρχαν και χριστιανικοί τάφοι υπέργειοι, τα μαυσωλεία.

Οι τάφοι και οι κατακόμβες κοσμούνται με ναπογραφίες. Τα διακοσμητικά θέματα είναι παρμένα ως τον 2^ο αιώνα, από την ειδωλολατρική παράδοση. Αργότερα εμφανίζονται και συμβολικά θέματα: ιχθύς, αμνός, άμπελος, που συμβολίζουν τον Χριστό ή λύρα, άγκυρα, πλοίο, που συμβολίζουν την μακαριότητα του παραδείσου. Κυριαρχεί η παράσταση του Χριστού σαν Καλού Ποιμένα ή σαν Ορφέα τριγυρισμένου από ποικίλα ζώα που τα ημερώνει με την μουσική του. Σιγά-σιγά παρουσιάζονται και θέματα από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη.

Από το τέλος του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. οι χριστιανικές κοινότητες οργανώθηκαν και χρησιμοποίησαν ιδιαίτερο χώρο λατρείας, την "εκκλησία" ή "οίκο Θεού" ή "ευκτήριο οίκο". Τέτοιοι ναοί χτίστηκαν πολλοί τον 3^ο αιώνα αλλά καταστράφηκαν κατά τους διωγμούς.

Όταν ο χριστιανισμός αναγνωρίστηκε ως θρησκεία ισότιμη με τις άλλες (313 μ.Χ.) άρχισαν να χτίζονται ναοί καινούργιοι, μεγάλοι σε διαστάσεις και λαμπροί σε πολυτέλεια. Πολ-

λοί έχουν τον τύπο της βασιλικής: επίμηκες ορθογώνιο οικοδόμημα: μια από τις μικρές πλευρές του βλέπει προς την ανατολή όπου σχηματίζεται η κόγχη, δηλ. η ημικυκλική αψίδα με την Αγία Τράπεζα και τον Θρόνο του Επισκόπου. Ο ναός χωρίζεται σε τρία μακρόστενα τμήματα τα κλίτη, με δύο σειρές κολώνες παράλληλες προς τους μακρούς τοίχους. Για τους κατηχούμενους, τους αιρετικούς και τους μετανοούντες υπάρχει ο νάρθηκας, διαμέρισμα κολλητό στην δυτική πλευρά του ναού. Στο μεσαίο κλίτος, σχεδόν στο κέντρο του ναού, υπάρχει ο άμβωνας.

Παράλληλα με τον τύπο της βασιλικής υπάρχει και το περίκεντρο λατρευτικό κτίριο για την λατρεία των μαρτύρων, έχοντας ελληνορωμαϊκή καταγωγή. Το ιδιαίτερο γνώρισμά του είναι η θολωτή στέγη του, που στην εξελιγμένη μορφή της λέγεται τρούλος. Ο τρούλος προσδίδει στο ναό εξωτερική μεγαλοπρέπεια και μεταφέρει στο εσωτερικό άπλετο κατακόρυφο φως. Οι αρχιτέκτονες θέλησαν να στεγάσουν την βασιλική με τρούλο και έτσι δημιούργησαν την τρουλαία βασιλική, όπου ο τρούλος στηρίζεται πάνω στους (4) τέσσερις πρώτους κίονες που υψώνονται στο κέντρο της βασιλικής, μπροστά στην είσοδο του ιερού.

Το τελειότερο και πιο τολμηρό δείγμα τρουλαίας βασιλικής είναι η Αγία Σοφία στην Κωνσταντινούπολη, έργο δύο διασήμων Μικρασιατών αρχιτεκτόνων του Ανθέμιου και Ισίδωρου, που οικοδόμησαν το λαμπρό αυτό έργο της ορθόδοξης αρχιτεκτονικής σε πέντε μόνο χρόνια. Το ασύγκριτο αυτό μνημείο

αποκαλύπτει την βαθιά γνώση και το δημιουργικό πνεύμα των βυζαντινών αρχιτεκτόνων. Λογική, επιστήμη, και αίσθηση μεγαλείου συνδυάζονται στο μεγάλο αυτό ναό της βασιλεύουσας που μας προσφέρει την ίδια αισθητική χαρά με τον Παρθενώνα και με τον συνδυασμό της λαμπρότητας και της εξαϋλωσης μας αποσπά από το γήινο περιβάλλον μας και μας δίνει την αίσθηση του μεταφυσικού.

Άλλη τρουλαία βασιλική είναι η Αγία Ειρήνη, ο ναός των Αγίων Αποστόλων που χρησίμευε για μαυσωλείο των αυτοκρατόρων του Βυζαντίου, είχε σχήμα ισοσκελούς σταυρού με πέντε τρούλους. Αντίγραφο του ήταν ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος στην Έφεσο, ένα από τα ιερά προσκυνήματα του χριστιανικού κόσμου. Στην βυζαντινή κτίση, την Ραβέννα, διατηρούνται περίφημα κτίσματα αυτής της εποχής: βασιλικές όπως ο Άγιος Απολινάριος ο Παλαιός, ο Άγιος Απολινάριος ο νέος και περίκεντρα κτίρια όπως ο Άγιος Βιτάλιος.

Από τις δύο τεχνικές που χρησιμοποίησε η βυζαντινή τέχνη για την διακόσμηση των τοίχων, την νωπογραφία και το ψηφιδωτό, το δεύτερο ανταποκρίνεται περισσότερο στην αποστολή της να εκφράσει την πνευματική ουσία και να επιτύχει μορφές απαλλαγμένες από την γήινη υπόστασή τους. Το ψηφιδωτό, με την απλοποίηση του σχεδίου, αποδίδει τις ήρεμες και ιερατικές κινήσεις, τις θαυματικές συμμετρικές συνθέσεις, ευνοεί την απεικόνιση των μορφών σ' ένα χώρο χωρίς βάθος. Τα πλούσια υλικά που μεταχειρίζεται ανταποκρίνονται στην αίσθηση της πολυτέλειας και της λαμπρότητας. Για τους λό-

γους αυτούς το μωσαϊκό έγινε ένα από τα μέσα έκφρασης, τα πιο χαρακτηριστικά της βυζαντινής τέχνης.

Στην βυζαντινή αυτοκρατορία η ζωγραφική των ναών απο-
κτά μια ιδιαίτερη φυσιογνωμία και γνωρίζει μια μεγάλη ακμή.
Διακρίνονται κυρίως δύο τάσεις: η μια με ζωηρότερα χρώματα,
με κινήσεις και φυσικότερες παραστάσεις ενώ η άλλη πιο συ-
νηρητική με συγκρατημένες κινήσεις, ηρεμία και ασκητικότη-
τα στα πρόσωπα. Η βυζαντινή ζωγραφική χρησιμοποιεί δυο δια-
στάσεις και λείπει η προοπτική, το βάθος. Ο καλλιτέχνης α-
πομακρύνει την εικόνα από το φυσικό χώρο και το χρόνο, δί-
νοντας την εντύπωση ότι τα πρόσωπα ανήκουν σ' ένα άφθαρτο
και καινούργιο κόσμο. Ο θριαμβευτικός και διδακτικός χαρα-
κτήρας της χριστιανικής ζωγραφικής είναι φανερός στους να-
ούς με τις τοιχογραφίες, που παριστάνουν τον Ιησού, τους
αγίους, ιεράρχες και βιβλικές σκηνές όπως και στα ψηφιδωτά,
που είναι δύσκολη μορφή τέχνης, αφού προϋποθέτει πολλά στά-
δια εργασίας και λεπτομέρειες στην τεχνική της. Φορητές
εικόνες είναι οι μικρού σχήματος και συνήθως ξύλινες εικό-
νες με παραστάσεις ιερών προσώπων και βιβλικών γεγονότων.
Τοποθετούνται ή κρεμιούνται σε τοίχους, στους κίονες και
στα τέμπλα των ναών. Παράλληλα αναρτώνται και στα εικονο-
στάσια των σπιτιών, για να προσεύχονται μπροστά τους οι πι-
στοί. Σ' όλα τα είδη ζωγραφικής ο δημιουργός δεν φαίνεται,
εξαφανίζεται, και μένει η αλήθεια που εκφράζεται στην εικό-
να, η ομολογία της πίστης με την τέχνη.

Άλλες μορφές "χριστιανικής τέχνης" που αναπτύσσονται στους κόλπους της Εκκλησίας, αποτελούν η υμνογραφία και η μουσική. Η υμνογραφία εκφράζει την πίστη, την παράδοση και το ήθος της Εκκλησίας. Υμνείται ο Τριαδικός Θεός, εξιστορείται το λυτρωτικό έργο του Ιησού, τιμώνται οι Άγιοι της Εκκλησίας, εγκωμιάζεται το ήθος και τα έργα των μαρτύρων. Οδηγεί στην βίωση της παράδοσης και στην μετάνοια. Το ίδιο και η μουσική. Δεν ικανοποιεί μόνο το μουσικό αισθητήριο, αλλά συντελεί στην κατάνυξη. Στην βυζαντινή παράδοση με την μονοφωνική μουσική, ο ίδιος ο πιστός αινεί τον Θεό, χωρίς μουσικά όργανα, γίνεται αυτός μέσον και όργανο δοξολογίας.

Στο σημείο αυτό της ιστορικής αναδρομής, σκόπιμο θα ήταν να αναφερθούμε σε μια σημαντική κρίση με θρησκευτικό περιεχόμενο αλλά και με προεκτάσεις σε όλες τις εκδηλώσεις της εσωτερικής ζωής του κράτους, που έθιγε μια αρχαία παράδοση της Εκκλησίας, την χρήση των εικόνων. Μιλάμε για την Εικονομαχία, ένα θρησκευτικό φαινόμενο, μια νέα αίρεση συνέχεια των προηγούμενων, η οποία είχε πολιτικά και κοινωνικά αίτια, και δίχασε τον λαό χωρίζοντάς τον σε εικονομάχους και εικονολάτρες, συγκλονίζοντας έτσι την Εκκλησία και την αυτοκρατορία για περισσότερο από έναν αιώνα.

Το πρόβλημα της λατρείας των εικόνων, δεν ήταν καινούργιο όπως ξέρουμε, οι πρώτοι χριστιανοί δεν είχαν εικόνες. Όταν αργότερα με την εξάπλωση του χριστιανισμού χρησιμοποιήθηκαν εικόνες δημιουργήθηκαν μια σειρά από αντικρουόμενες απόψεις σχετικά με τόν τρόπο λατρείας τους. Κάποιοι

απέδιδαν τιμές στην εικόνα ως αντικείμενο, και όχι στο ιερό πρόσωπο που εικόνιζε αυτή. Αντίστοιχες τάσεις είχαν εκδηλώσει και κάποιοι αυτοκράτορες σε συνδυασμό με την προσπάθειά τους να εξουσιάζουν την Εκκλησία και να καταπολεμήσουν την εξάπλωση των μοναστηριών και άλλων παρεκκλησιαστικών παραγόντων. Στην διάδοση των εικονομαχικών αντιλήψεων συνετέλεσαν και οι υπερβολές, η άγνοια και η δεισιδαιμονία πολλών χριστιανών. Τα λαϊκότερα στρώματα, αφελείς, απαίδευτοι χριστιανοί και μοναχοί, παγιδεύτηκαν στις υπερβολικές αυτές εικονολατρικές αντιλήψεις. Απέδιδαν π.χ. δύναμη στα υλικά των εικόνων και όχι στο τιμώμενο πρόσωπο που απεικονιζόταν, αρνούμενοι την απεικόνιση του Χριστού, την ενανθρώπιση του Θεού στο πρόσωπο του Χριστού.

Η Εικονομαχία πέρασε δύο συγκλονιστικές φάσεις με γεγονότα καθοριστικά στην πορεία της ιστορίας. Η πρώτη φάση (726-787 μ.Χ.) ήταν η πιο δραματική περίοδος με έντονο πάθος και φανατισμό και έληξε με την Ζ' Οικουμενική Σύνοδο στην Νίκαια το 787 μ.Χ. με αναστήλωση των εικόνων από την αυτοκράτειρα Ειρήνη την Αθηναία. Η δεύτερη φάση (815-843μ.Χ.) πιο ήπια, αναζωπύρωσε τις έριδες της εικονομαχίας αλλά έληξε με νίκη της Ορθοδοξίας και όχι της εικονολατρίας και οριστική αναστήλωση των εικόνων από την αυτοκράτειρα Θεοδώρα, σύζυγο του αυτοκράτορα Θεοφίλου. Καταδικάστηκε η τυπολατρία, ενώ κράτος και Εκκλησία βρήκαν ευκαιρία να αναθεωρήσουν τις μεταξύ τους σχέσεις και να ενισχύσουν την πνευματική ζωή και το ιεραποστολικό έργο. Τονίστηκε ότι η

λατρεία ανήκει στον Θεό, ενώ στην εικόνα αρμόζει η τιμητική προσκύνηση. Αλλά και η τιμητική αυτή προσκύνηση αναφέρεται στο πρωτότυπο δηλαδή στο εικονιζόμενο πρόσωπο και όχι στα υλικά της εικόνας. Η Εκκλησία γιορτάζει την οριστική αναστήλωση των εικόνων, την πρώτη Κυριακή της Σαρακοστής, που γιορτάζεται από τότε ως Κυριακή της Ορθοδοξίας.

Ο Ιωάννης Δαμασκηνός, μεγάλος υμνογράφος και μελωδός της εποχής αυτής ανέπτυξε ολόκληρη θεολογία των εικόνων και αναδείχτηκε ο μέγιστος των δογματικών της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Απετέλεσε έναν ιδιότυπο συνδυασμό θεολογίας και ποίησης, αγιότητας και αγωνιστικότητας με τεράστια προσφορά στα χριστιανικά γράμματα, μια μεγάλη προσωπικότητα με ευθυκρισία και διαλεκτική ικανότητα. Η Εκκλησία που τιμά την μνήμη του ως Άγιο, ωφελήθηκε πολύ από την έντονη δράση του. Στα έργα του τονίζει ακόμη και την παιδαγωγική αξία των εικόνων, οι οποίες είναι για τους αγράμματους ότι είναι τα βιβλία για τους γραμματισμένους. Συγκεκριμένα γράφει: "Προσκυνώ την Εικόνα του Χριστού ως σαρκωμένου Θεού, την εικόνα της Δέσποινας όλων των ανθρώπων, της Θεοτόκου, ως μητέρας του Υιού του Θεού, την εικόνα των αγίων ως φίλων του Θεού, που πάλεψαν την αμαρτία ως το σημείο να δώσουν το αίμα τους και μιμήθηκαν το Χριστό χύνοντας το αίμα γι' αυτούς και για όσους ακολούθησαν την πολιτεία του. Αυτών τα κατορθώματα και τα πάθη απεικονίζω, μια και μέσω αυτών αγιάζομαι και κινούμαι με ζήλο για να τα μιμηθώ. Και τα τιμώ με σεβασμό και προσκύνηση". Γιατί η τιμή της εικόνας πηγαίνει στο πρω-

τότυπο "λέγει ο Θεός Βασίλειος. Ποιος πρώτος έφτιαξε την εικόνα;

Ο ίδιος ο Θεός πρώτος γέννησε το μονογενή Υιό και Λόγο του, εικόνα του ζωντανή, φυσική, ως απaráλλακτο χαρακτήρα της αϊδιότητάς του, και δημιούργησε τον άνθρωπο κατ' εικόνα του και καθ' ομοίωση". (Ιωαν. Δαμασκηνού "Προς τους διαβάλλοντας τας αγίας εικόνas λόγοι τρείς" Φιλος. Και Θεολογ. Βιβλιοθήκη αρ. 8 εκδόσεις Πουρναρά Θεσ/νίκη 1988. Μεταφρ. Ν. Ματσούκα).

Η ένδοξη εποχή που προηγήθηκε έδωσε στον κόσμο της αυτοκρατορίας μια ψευδαίσθηση απόλυτης σιγουριάς για την δύναμη του κράτους και την θεοφρούρητη πρωτεύουσά του. Το βυζαντινό κράτος έχει να επιδείξει μια λαμπρή ενεργητικότητα εκπολιτιστική και ιεραποστολική γιατί με τον χριστιανισμό ερχόταν στους νεοφώτιστους και ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός, ενώ η Ανατολική Ευρώπη χρωστά τις αρχές του πολιτισμού της στην δράση των βυζαντινών ιεραποστόλων. Ο εκχριστιανισμός λαών όπως οι Σλάβοι, οι Βούλγαροι, οι Μοραβοί, οι Σέρβοι έχεις αν αποτέλεσμα την εξάπλωση και διάδοση της χριστιανικής θρησκείας και την ενίσχυση του θρησκευτικού χαρακτήρα της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Εκείνο όμως που έδενε τον βυζαντινό λαό ήταν βασικά -εκτός από τον ελληνικό του πολιτισμό και την ελληνική γλώσσα- η πίστη η χριστιανική και η πεποίθηση κάθε βυζαντινού ότι η πολιτεία του εξασφαλίζει ζωή και επίγεια αγαθά, ενώ η Εκκλησία του χαρίζει την σωτηρία και την "επουράνιο βασιλεία". Κατά συνέπεια, σ' όλη

την ιστορική διαδρομή του Βυζαντίου, Εκκλησία και κράτος ήταν οι δυο βασικοί παράγοντες ζωής και συμπεριφοράς ατόμων και συνόλου, ενώ κάποια γεγονότα σημαδεύουν για μια ακόμη φορά την πορεία του. Μιλάμε για το σχίσμα, την οριστική ρήξη των δύο Εκκλησιών Δύσης και Ανατολής (1054) που δίχασε τον χριστιανικό κόσμο καλλιεργώντας ένα πνεύμα μίσους, αδιαλλαξίας και πολιτικής υποταγής του Βυζαντίου, ενώ η κατάσταση χειροτερεύει με τις Σταυροφορίες και την άλωση της Κωνσταντινούπολης το (1204), την λεηλασία και την καταστροφή της. Το γεγονός αυτό είναι οριακό για την ιστορία γιατί έτσι κλείνει η περίοδος της μεσαιωνικής ιστορίας του Βυζαντίου και δημιουργείται εθνική συνείδηση νέου ελληνισμού στηριζόμενη στην Ορθοδοξία και την χριστιανική παράδοση.

4. ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ - ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Τον 14^{ον} αιώνα η βυζαντινή αυτοκρατορία βρισκόταν σε παρακμή. Από τον 7^ο αιώνα που είχε εμφανιστεί το Ισλάμ, μεγάλες περιοχές της είχαν καταληφθεί από Άραβες μουσουλμάνους ενώ ο κίνδυνος των Τούρκων ήταν ορατός οι οποίοι είχαν απλωθεί στην Μικρά Ασία και προσχωρούσαν προς τα Βαλκάνια. Η απώλεια αυτών των εδαφών και οι συνεχείς πόλεμοι είχαν φέρει τα οικονομικά του κράτους σε άσχημη κατάσταση. Επιπλέον κάθε τόσο ξεσπούσαν εσωτερικές πολιτικές διαμάχες. Είχε φανεί πλέον η αρχή του τέλους, το οποίο ήρθε τον επόμενο αιώνα με την πτώση της Κωνσταντινούπολης (1453) που

μοιραία κλείνει τον κύκλο ζωής μια αυτοκρατορίας που χίλια χρόνια δεν σταμάτησε να αγωνίζεται να μάχεται. Άντεξε τόσους αιώνες, έζησε τόσο πολύ, για να σκορπίσει στους γύρω τον πολιτισμό, κουράστηκε, έπεσε.

Μέσα σ' αυτή την κατάσταση, βέβαια, η Ορθοδοξία δεν έπαψε να αγωνίζεται και να δίνει στον κόσμο το μήνυμά της και το όραμα για μια ζωή δημιουργική, δίκαιη και ελεύθερη. Έτσι συνέβη κάτι που φαίνεται παράδοξο: Αντίθετα προς την πολιτική και κρατική κατάπτωση, στον πολιτιστικό και πνευματικό αλλά και εκκλησιαστικό χώρο όχι μόνο δεν υπήρξε παρακμή, αλλά πραγματοποιήθηκε αναγέννηση.

Βασικό στοιχείο αυτής της αναγέννησης ήταν η αρμονική σύνθεση δύο ρευμάτων, αφενός του πνεύματος της εποχής, δηλαδή μιας στροφής προς την κλασική αρχαιότητα, την παιδεία και τον ανθρωπισμό. Αυτή η σύνθεση δείχνει πόσο ζωντανός πολιτισμός ήταν ο βυζαντινός. Δεν έμενε απολιθωμένος αλλά πάντα δεχόταν και αφομοίωνε νέα στοιχεία, χωρίς να χάνει την δική του ταυτότητα.

Η πνευματική αναγέννηση του 14^{ου} αιώνα εκφράστηκε ιδιαίτερα στην εικονογραφία, την εκκλησιαστική ζωγραφική και την αρχιτεκτονική. Η παράδοση συνδυάστηκε με νέες εμπνεύσεις. Οι εικόνες δείχνουν πόσο λαμπερός θα γίνει ο κόσμος όταν έρθει η βασιλεία του Θεού, ταυτόχρονα όμως τα ανθρώπινα πρόσωπα, η καθημερινή ζωή και η φύση απεικονίζονται με περισσότερη ζωντάνια από πριν. Από αυτές τις αντιλήψεις του 14^{ου} αιώνα προήλθαν αργότερα και τα εξωκλήσια, οι μικροί

ναοί που γεμίζουν την πατρίδα μας και που γεννούν ομορφιά, ζεστασιά, ανθρωπιά κι όχι ψυχρότητα και τρόμο.

Από τον 11^ο αιώνα οι Τούρκοι αποτέλεσαν την νέα απειλή, η οποία βαθμιαία συρρίκνωσε τη βυζαντινή αυτοκρατορία και την οδήγησε στο τέλος της. Η Κωνσταντινούπολη, κυκλωμένη πλέον από τουρκοκρατούμενες περιοχές, άντεξε μέχρι το (1453). Η άλωσή της ήταν για τους βυζαντινούς ένα τρομακτικό γεγονός, διότι οι περισσότεροι πίστευαν ότι ήταν μια αιώνια και απόρθητη πόλη. Μέσα στις δυσκολίες όμως ξεπηδούσε μια κραταιά δύναμη, η Ορθόδοξη Εκκλησία η οποία ήταν μια μεγάλη οικογένεια που περιλάμβανε πολλούς λαούς, (Έλληνες, Σέρβους, Βούλγαρους, Άραβες κ.λ.π.) αγκάλιαζε τεράστιες γεωγραφικές περιοχές και -το σπουδαιότερο- αφού ήταν ζυμωμένη με την ζωή, την πίστη, τους θεσμούς, την τέχνη αυτών των λαών, ο θάνατος του βυζαντινού κράτους δε σήμανε και το δικό της θάνατο. Ήταν η μόνη δύναμη που μπορούσε να νοιαστεί και να φροντίσει πνευματικά και υλικά τους λαούς που είχαν ορφανέψει από ελευθερία και ανεξαρτησία. Ο ρόλος των εκάστοτε εκκλησιαστικών ηγετών ήταν σημαντικός. Όταν είχαν το γνήσιο Ορθόδοξο ήθος προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να υπερασπίζονται τον λαό τους και ταυτόχρονα να καταπραΰνουν την τουρκική επιθετικότητα. Αν αυτό δεν μπορούσε να επιτευχθεί, ο μόνος δρόμος που απέμενε ήταν το μαρτύριο. Είναι τεράστιος ο αριθμός των κληρικών, από Πατριάρχες μέχρι απλούς κληρικούς, που απέδειξαν με την ίδια τους την ζωή τι σημαίνει Ορθόδοξος ποιμένας. Εξίσου ενωτικός παραμένει ο ρόλος

και η σημασία της οικογένειας για την ενίσχυση των θεσμών και παραδόσεων στην συνείδηση του λαού, που είχε ανάγκη από διαφωτισμό και καθοδήγηση για να μην συνηθίσει την δουλοπρέπεια, κινδυνεύοντας να πέσει σε δεισιδαιμονίες και σύγχυση, χάνοντας την ταυτότητά του. Όλες αυτές οι σκέψεις ενισχύουν την άποψή μας ότι σε όλη την πορεία της ιστορίας, σε όλες τις δύσκολες περιπτώσεις η Εκκλησία και η οικογένεια πάντοτε ήταν στηρίγματα στην συνείδηση του απλού πολίτη, του απλού καθημερινού πιστού. Ιδιαίτερη ήταν η συμβολή τους στα δύσκολα χρόνια της τουρκοκρατίας, αφού η χριστιανική πίστη κατορθώνει και επιβιώνει παρ' όλο τον ισλαμικό φανατισμό, ενώ εξαίρετες προσωπικότητες "Διδάσκαλοι του Γένους" στηρίζουν την παιδεία μέσα στο σκοτάδι απαιδευσίας που είχε απλωθεί αναζοπυρώντας τις πληγωμένες πνευματικές Δυνάμεις του Γένους, που δεν νεκρώθηκαν όμως.

Στον αγώνα τούτο της αντίστασης... είναι ανάγκη να εξαρθεί η συμβολή του κατώτερου κλήρου και γενικότερα ο πνευματικός ρόλος της ορθοδοξίας. Είναι αυτονόητο πως κάτω από τις συνθήκες της σκλαβιάς και της κοινωνικής εκμετάλλευσης δεν μπορεί παρά σποραδικά να γίνεται λόγος για εθνική κουλτούρα. Μοναδική πνευματική τροφή του λαού είναι η εκκλησιαστική φιλολογία, τα συναξάρια, οι ψαλμοί, οι κανόνες, οι ακολουθίες, τα τροπάρια. Φορείς της κουλτούρας αυτής μέσα στην μάζα του λαού είναι οι κληρικοί, οι ταπεινοί λευίτες που κάτω από το τρεμάμενο φως του καντηλιού αγωνίστηκαν να μεταδώσουν στην νεολαία την σπίθα της μάθησης, τη θαμμένη

μέσα στην χόβολη της σκλαβιάς. Το θρυλούμενο "κρυφό σχολειό" αν και δεν είναι ιστορικά αληθινό, όμως είναι ένα αξεπέραστο σύμβολο στην λαϊκή πνευματική μας παράδοση. Το κρυφό σχολειό, κρέμαγε στην σκέψη των κατατρεγμένων παιδιών τον χρυσό ήλιο του λαού μας, το αδούλωτο ορόσημο των ιδανικών του, δυνάμωνε το άγριο πάθος, τις φωνές, τα κορμιά που θα έκλειναν το δρόμο του πολυκέφαλου θηρίου, της τούρκικης Λερναίας ύδρας, για να ξανάρθει στην βασανισμένη πατρίδα, το φως, η χαρά, η ανάσταση του Γένους και της ορθοδοξίας. Ήταν ο φάρος, η Άγια Τράπεζα που κρατούσε το σώμα και το αίμα του έθνους μας για να κοινωνήσουν οι έλληνες στην ώρα που θα ξεκινούσαν να χτυπηθούν με τον Τούρκο για ζωή ή για θάνατο. Γίνηκε το φυτώριο των εθνικών μας αγωνιστών, η πηγή που ξεδίψασε τα σπλάχνα της σκλαβωμένης πατρίδας, το τραγούδι που έδωσε το θάρρος για την αντίσταση, το σπάσιμο της φρικτής αλυσίδας, ο πολύτιμος σπόρος που θα έδινε τον καρπό της ελευθερίας. Και ο καρπός αυτός δεν άργησε να έρθει. Η επανάσταση του 1821 προετοιμάστηκε από το κρυφό σχολειό, ενισχύθηκε μέσα από τους κόλπους της Εκκλησίας, είχε γεννηθεί από τα ελληνικά γράμματα από το πνεύμα των Ελλήνων, εναντίον του "βδελυρωτάτου δεσποτισμού χωρίς κανέναν ξεχωρισμόν θρησκείας". Δίδαξε για άλλη μια φορά τους ανθρώπους και έγραψε με καυτό σίδερο την ετυμηγορία του λαού "ελευθερία ή θάνατος" κρατώντας όρθιο το κορμί της πατρίδας και τα δόγματα της Ορθοδοξίας.

Εξίσου αξιοσημείωτος μέσα στο ιστορικό γίγνεσθαι παραμένει στους νεώτερους χρόνους και ο πόλεμος του 1940, το αθάνατο αυτό Αλβανικό έπος, μια πανανθρώπινη νίκη εναντίον του φασισμού και του ναζισμού, ένα ξάφνιασμα των λαών μπροστά στο μεγαλείο της αδούλωτης ελληνικής ψυχής που έχει μάθει να αγωνίζεται για τα μεγάλα, ιερά και αναλλοίωτα ιδανικά, το τρίπτυχο πατρίδα, θρησκεία, οικογένεια. Την άσβεστη αυτή φλόγα για την υπεράσπιση των πατρίων εδαφών ενισχύει μέσα στους αιώνες, και στα αναρίθμητα ιστορικά γεγονότα η πίστη σε μια θρησκεία ανώτερη που άντεξε στις δυσκολίες από την αρχή της επικράτησής της μέχρι σήμερα σε συνδυασμό με την ύπαρξη σημαντικών αξιών όπως τον θεσμό της πατροπαράδοτης οικογενειακής εστίας.

ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Ο θεσμός της οικογένειας, από τότε που μπορούμε να παρακολουθήσουμε την ιστορία του μέσα στον κύκλο και του δικού μας πολιτισμού και άλλων παλαιότερων ή χρονικά παράλληλων έχει γνωρίσει πολλές "δοκιμασίες" που τον υποχρέωσαν να αλλάξει δομή, τύπο, οργάνωση. Η μορφή π.χ. της λεγόμενης "πυρηνικής" οικογένειας, όπως την έχουμε σήμερα είναι σχετικά πολύ πρόσφατη και επικράτησε στον δυτικό πολιτισμό. Παλαιότερα η δομή της οικογένειας ήταν σύνθετη και περίπλοκη, π.χ. τα αρσενικά παιδιά που παντρεύονταν έμεναν μέσα στην οικογένεια και αποτελούσαν οργανικά μέλη της, με διά-

φορες σχέσεις προς τον αρχηγό και με ποικίλλουσες θέσεις στην ιεραρχία της. Οι μνημένοι γνωρίζουν ότι νεότερες ανθρωπολογικές θεωρίες υποστηρίζουν ότι στην δομή της οικογένειας, στον τύπο των συγγενικών σχέσεων, καθρεφτίζεται η φυσιογνωμία του "πολιτισμού" μιας κοινωνίας και αντίστροφα.

Η "διευρυμένη οικογένεια" στον ελλαδικό αγροτικό χώρο αποτέλεσε μια συνεργατική ομάδα με σημαντικά περιουσιακά στοιχεία στην κυριότητά της, ενώ ο αρχηγός της οικογένειας αυτής, συνήθως ο πατέρας ή ο μεγαλύτερος αδελφός ήταν ο κύριος διαχειριστής της περιουσίας και όχι ο ιδιοκτήτης. Η κάθε οικογένεια αυτού του τύπου αγωνιζόταν να γίνει μια αυτόνομης οικονομικής μονάδα της αγροτικής κοινότητας στην οποία ανήκε και αυτό επιτυγχανόταν με τον καταμερισμό της εργασίας για την επίβλεψη και περιποίηση των ποιμνίων και των αγελών των παραγωγικών ζώων που εκτρέφονταν, καθώς και για την καλλιέργεια της γης και τη διάθεση φυτικών και ζωοκομικών προϊόντων. Το κάθε άτομο -"μέλος της οικογένειας" ήταν απόλυτα αφοσιωμένο στην εργασία του ενώ το κύρος του αρχηγού ήταν μεγάλο, έχοντας την ευθύνη για την διαχείριση της οικογενειακής περιουσίας. Η συνεργασία μεταξύ συγγενών στις παραδοσιακές αγροτικές κοινότητες, οι οποίοι αποτελούσαν ένα είδος "διευρυμένης" οικογένειας, ήταν τόσο σημαντική, ώστε να μην περιορίζεται στις οικονομικές συναλλαγές, αλλά ο οικονομικός αυτός σύνδεσμος να ενισχύεται από κοινωνικούς, ψυχολογικούς και υπαρξιακούς ακόμη δεσμούς. Η σύμπτυξη της διευρυμένης οικογένειας συμβολιζόταν με την έν-

νοια του αίματος, ενώ η βοήθεια προς όλα τα μέλη της ήταν σημαντική όταν είχαν κάποια ανάγκη. Τα μέλη ήταν υποχρεωμένα να τηρούν κανόνες και αρχές, έχοντας αφοσίωση "άνευ όρων" στα συμφέροντα της οικογένειας, για να κερδίσουν έτσι την αποδοχή της μικρής αγροτικής κοινωνίας. Οι έννοιες της τιμής, της αξιοπρέπειας ήταν σημαντικές για την ενίσχυση της καλής φήμης του ατόμου μέσα στους κόλπους της οικογένειάς του, ενώ τα πάσης φύσεως "παραπτώματα" δημιουργούσαν αρνητικές εντυπώσεις σπιλώνοντας το όνομα και το γενικό κύρος της. Για τους σημερινούς κατοίκους της υπαίθρου και της επαρχίας γενικότερα είναι αδιανόητο πιστεύω η νοοτροπία αυτή, όπως και η απόλυτη εξουσία που ασκούσε ο αρχηγός της οικογένειας μέσα στα πλαίσια της αγροτικής κοινωνίας.

Η πυρηνική οικογένεια (γονείς και παιδιά) έτσι όπως την γνωρίζουμε σήμερα, προπάντων στα μεγάλα αστικά κέντρα αλλά και στις αγροτικές περιοχές ήταν ανύπαρκτη ως ανεξάρτητη κοινωνική μονάδα, στον αγροτικό ελλαδικό χώρο. Αποτελούσε περισσότερο εννοιολογική οντότητα παρά αυτόνομη ομάδα με σαφή προδιαγραφμένα όρια. Μέσα στο πλέγμα των στενών διαπροσωπικών σχέσεων και της αλληλοεπίδρασης και αλληλοεξάρτησης που χαρακτήριζαν την διευρυμένη οικογένεια, τα όρια της πυρηνικής οικογένειας δεν ήταν πάντοτε ευδιάκριτα. Στον ψυχολογικό όμως τομέα, η σχέση γονέα-παιδιού αποτελούσε πάντοτε πρωταρχικό και παραδοσιακό δεσμό που είχε το προβάδισμα απέναντι σε οποιαδήποτε άλλη διαπροσωπική σχέση.

Στον παραδοσιακό σημερινό αγροτικό χώρο η διευρυμένη οικογένεια έχει σαφώς υποχωρήσει και έχει δώσει την θέση της στην σύγχρονη πυρηνική οικογένεια που λειτουργεί ως ανεξάρτητη κοινωνική ομάδα τηρώντας ακόμη ίσως κάποιες παραδόσεις και συνήθειες που αφορούν γεγονότα, εκδηλώσεις και στάσεις μέσα στον κύκλο ζωής. Η εξάπλωση της σύγχρονης και εκμηχανισμένης τεχνολογίας, ο διαρκής βομβαρδισμός με ξενόφερτα μηνύματα από τα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, η εκμηδένιση των αποστάσεων με τα ποικίλα μέσα γρήγορης μεταφοράς έχουν επιφέρει ανεπανόρθωτες αλλοιώσεις στην παραδοσιακή αγροτική κοινότητα εξαφανίζοντας κατά κάποιο τρόπο θεσμούς, παραδόσεις και στάσεις ζωής που μέχρι πριν λίγα χρόνια εθεωρούνταν απαραβίαστες θέσεις, τρόποι συμπεριφοράς και αντιμετώπισης καταστάσεων σύμφωνες πάντοτε με το πνεύμα της χριστιανικής διδασκαλίας και της πατροπαράδοτης ελληνικής κοινωνίας.

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι οι αλλαγές που συμβαίνουν κατά καιρούς στις κοινωνίες επηρεάζουν την δομή και την λειτουργία τους. Παρ' όλες λοιπόν τις διαφοροποιήσεις η ελληνική αγροτική οικογένεια οφείλει να παραμείνει σταθερή στις αξίες και στις παραδόσεις με σαφή πρότυπα συμπεριφοράς, χωρίς να αδιαφορήσει βέβαια για τον εκσυγχρονισμό της. Ο σωστός εκσυγχρονισμός άλλωστε είναι αυτός που προάγει την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη του κοινωνικού περίγυρου και της χώρας ολόκληρης. Δεν θα πρέπει να υποτιμηθούν και να αγνοηθούν οι παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα

του λαού μας που πηγάζουν μέσα από αναρίθμητους αγώνες και προσπάθειες για επιβίωση και εθνική καταξίωση. Για την διατήρηση της εθνικής μας ταυτότητας χρειάζεται η ένωση του παλιού με το καινούργιο. Είναι χρέος μας να διατηρήσουμε την μακραίωνη ελληνική ιστορία και παράδοση μέσα από την αγροτική οικογένεια, την οικογένεια της υπαίθρου και της επαρχίας, προσφέροντας έτσι μηνύματα και προς τις επόμενες γενιές προστατεύοντας έτσι την παράδοση της ελληνικής κοινωνίας, διασώζοντας την εθνική μας οντότητα και ταυτότητα.

ΑΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Ο άνθρωπος πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ύπαρξής του πάνω στη Γη σαν τροφοσυλλέκτης αναζητώντας δηλαδή την τροφή του με το κυνήγι και την συλλογή καρπών. Η καλλιέργεια της γης έφερε επαναστατικές αλλαγές στην ζωή των ανθρώπων και οδήγησε στην δημιουργία μόνιμων μικρών οικισμών εκεί που υπήρχαν οι κατάλληλες συνθήκες. Όσοι απ' αυτούς τους οικισμούς είχαν ιδιαίτερα γεωγραφικά πλεονεκτήματα μετατράπηκαν σε οργανωμένες πόλεις.

Στους αιώνες που ακολούθησαν η ανάπτυξη των πόλεων δεν ήταν όμοια παντού και πάντα, γιατί επηρεαζόταν από πολλούς παράγοντες. Οι πόλεμοι, οι επιδρομές βαρβάρων λαών και οι αλλαγές του κλίματος κατάστρεψαν αρκετές πόλεις, γενικά όμως η αστική ζωή προσέλκυε τους ανθρώπους ολοένα και περισσότερο. Οι πόλεις έγιναν πόλοι έλξης για πολλούς ανθρώπους που έβρισκαν σ' αυτές ασφάλεια, διασκέδαση, εργασία και απασχόληση, καλύτερες υπηρεσίες και βελτίωση γενικότερα του

ατομικού και οικογενειακού επιπέδου ζωής. Το φαινόμενο της αστικοποίησης, δηλαδή της συγκέντρωσης όλο και μεγαλύτερου πληθυσμού στα μεγάλα αστικά κέντρα, εγκαταλείποντας την ύπαιθρο συνεχίζεται με όλο και πιο έντονους ρυθμούς επιφέροντας με την σειρά του τεράστιες επιπτώσεις στην αλλαγή των κοινωνικών δομών και των προτύπων στα άτομα γενικότερα. Η πληθυσμιακή αύξηση και οι μεταναστεύσεις προς τα αστικοβιομηχανικά κέντρα, παράλληλα με την έκρηξη της Βιομηχανικής Επανάστασης με την δημιουργία σ' αυτά νέων θέσεων απασχόλησης στον δευτερογενή, αλλά και στον τριτογενή τομέα, αύξησαν κατακόρυφα τις απαιτήσεις σε χώρο των διαφόρων λειτουργιών. Έτσι τα ήδη υφιστάμενα προβλήματα, όπως ο στεγαστικό, η έλλειψη κοινωνικού εξοπλισμού και τεχνικής υποδομής διογκώθηκαν κατακόρυφα αλλά προστέθηκαν και άλλα όπως η ανάμειξη ασυμβίβαστων χρήσεων, η περιβαλλοντική υποβάθμιση, η ρύπανση των φυσικών πόρων κ.λ.π. Παράλληλα οι νέες μορφές κίνησης και μετακίνησης προκάλεσαν και αυτές νέες απαιτήσεις σε χώρο, αλλά και ενίσχυσαν την γεωγραφική εξάπλωση των αστικών κέντρων. Ως άμεση συνέπεια της αστικοποίησης ήταν η αλλαγή και η διαφοροποίηση της οικογένειας από αγροτική - παραδοσιακή σε αστική με όλες τις κοινωνικές προεκτάσεις και επιπτώσεις στα άτομα και στις μεταξύ τους διαπροσωπικές σχέσεις. Η απόλυτη ταύτιση των μελών της, η οποία έδενε άρρηκτα την παραδοσιακή οικογένεια, έχει σχεδόν εκλείψει σε όλα τα αστικά κέντρα, επειδή έχουν εκλείψει και οι συνθήκες που υπαγόρευαν και συντηρούσαν αυτήν την ταύτιση.

Είναι αρκετά παραπλανητικό να χρησιμοποιείται ο ίδιος όρος "οικογένεια", για να περιγράψει την σταθερή και συνεκτική παραγωγική μονάδα που άλλοτε εδέσποζε στον παραδοσιακό αγροτικό χώρο, και συγχρόνως για να χαρακτηρίσει το χαλαρά διαρθρωμένο και διαρκώς μεταβαλλόμενο θεσμό που συναντάται σήμερα στα μεγάλα αστικά κέντρα. Έχουμε λοιπόν συρρίκνωση ενός θεσμού, ο οποίος κάλυπτε εξ' ολοκλήρου τις ανθρώπινες ανάγκες, σε λίγες λειτουργίες που αφορούν μόνο την περιορισμένης διάρκειας ανατροφή των παιδιών. Έχασε έτσι η αστική οικογένεια την προηγούμενη κοινωνική της υπόσταση και την λειτουργική της αυτονομία. Μέσα στα πλαίσια της βιομηχανικής και τεχνολογικής κοινωνίας η αστική οικογένεια παύει να λειτουργεί ως μια συνεκτική κοινωνική ομάδα, δεν έχει κάποια κοινωνική παρουσία. Τα άτομα έξω από τους κύκλους της λειτουργούν μεμονωμένα, κλεισμένα στον εαυτό τους και στα καθημερινά τους προβλήματα.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 60 και μέχρι τις μέρες μας η επιταχυνόμενη ανάπτυξη των αστικών κέντρων διέλυσε τη "μικροκλίμακα" του παραδοσιακού ελληνικού χώρου. Η γειτονιά έπαψε να λειτουργεί ενώ η οικογένεια ως οικονομική μονάδα σταδιακά υποχώρησε. Οι σχέσεις απέκτησαν πιο διαπροσωπικό χαρακτήρα, οι πατροπαράδοτες συνήθειες και οικογενειακά έθιμα αφομοιώθηκαν από τους έντονους ρυθμούς της καθημερινότητας. Έτσι η παραδοσιακή ελληνική οικογένεια δέχτηκε καιρικό πλήγμα. Μεταμορφώθηκε σε ένα σύγχρονο θεσμό, κυριαρχούμενος από ατομικισμό, εγωπάθεια και απομάκρυνση από τις

κοινωνικές, ηθικές και θρησκευτικές αξίες που μέχρι τώρα αποτελούσαν τις βάσεις και τα στηρίγματα της οικογενειακής ζωής, για τους νέους αλλά και για τους μεγαλύτερους που οραματίζονταν κάτι καλύτερο για τις επόμενες γενιές.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

"Ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο με την δυνατότητα να διαλέξει ελεύθερα να μείνει ενωμένος με τον Θεό και κατά συνέπεια με το συνάνθρωπο και με την Δημιουργία. Ο Θεός δημιουργεί τον άνθρωπο με την δυνατότητα να επιλέξει αυτόν τον τέλειο έρωτα. Ο άνθρωπος όμως διαλέγει τον χωρισμό από τον Θεό και επομένως και από το συνάνθρωπο...

Έτσι τώρα ο άνθρωπος είναι απομονωμένος και εγκλωβισμένος στο εγώ του και ανίκανος να δει και να πλησιάσει τον Θεό και τον συνάνθρωπο. Η φιλανθρωπία του Θεού όμως δίνει μια νέα ευκαιρία στον άνθρωπο δημιουργώντας του το οργανικό ερωτικό ένστικτο, την φυσική έλξη για τον άλλον. Αλλά και αυτή τη φορά, όπως και την προηγούμενη, ο άνθρωπος διατηρεί την ελευθερία του και μπορεί να χρησιμοποιήσει και να ενωθεί μαζί του, είτε για να τον δει απλώς σαν πράγμα που μπορεί να το χρησιμοποιήσει για την δική του εγωκεντρική ικανοποίηση και να συνεχίσει έτσι να παραμένει έγκλειστος στην εγωκεντρική φυλακή του, αποκομμένος από τον Θεό, τον συνάνθρωπο και την δημιουργία. Γάμος είναι ακριβώς ο τρόπος με τον οποίο πραγματώνεται αυτός ο στόχος του ερωτικού ενστίκτου, είναι δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος χρησι-

μπορεί την ευκαιρία που του δίνει το ερωτικό ένστικτο για να ανακαλύψει τον άλλο σαν πρόσωπο και να ενωθεί μαζί του..."

Με αυτές τις σκέψεις προσπαθούμε να δώσουμε την εκκλησιαστική θεώρηση του γάμου και της οικογένειας που βασίζεται στις πεποιθήσεις της Εκκλησίας για τον άνθρωπο, τις σχέσεις του, τη ζωή και τον κόσμο. Κατ' αυτήν την θεώρηση η οικογένεια που δημιουργείται μέσω του γάμου και την ευλογία της Εκκλησίας είναι θεόσταλτος, έχει υψηλή αποστολή και ιδανικός και αποσκοπεί στην δημιουργία σωστών, ωρίμων και υπεύθυνων ατόμων μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Ο ψυχίατρος και διευθυντής του Ινστιτούτου Ψυχολογίας Αρ. Ασπιώτης τονίζει σε κάποιο από τα έργα του: "Το μέλλον του πλανήτη μας, η πρόοδος ή η καταστροφή της ανθρωπότητας, η ευτυχία ή η δυστυχία της, εξαρτάται από τους μικρούς ανθρώπους που η οικογένεια διαμορφώνει στους κόλπους της..." Ποια είναι όμως η πραγματικότητα στην σημερινή οικογένεια; Πως η σύγχρονη ελληνική οικογένεια ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις μιας κοινωνίας που συνεχώς μεταλλάσσεται, διαφθείρεται και ξεφεύγει από τον αρχικό σκοπό και προορισμό της; Τα ερωτήματα είναι καίρια και σημαντικά και απαιτούν εμβάθυνση του προβλήματος, όχι για να οδηγηθούμε απαραίτητα σε λύσεις αλλά για να συνειδητοποιήσουμε την πραγματικότητα που επικρατεί στην σύγχρονη ελληνική οικογένεια.

Ο σύγχρονος άνθρωπος ζει τοπικά πλησιέστερα σε περισσότερους ανθρώπους από τον άνθρωπο κάθε άλλης εποχής, αλλά πνευματικά είναι σχεδόν ερημίτης. Πλησιάζει τους άλλους αν-

θρώπους τόσο, όσο χρειάζεται για να έλθει σε επαφή με μικρόβια και μολυσματικές ασθένειες, αλλά όχι αρκετά κοντά ώστε να αισθανθεί την ζεστασιά της ανθρώπινης καρδιάς. Σκουντάμε ο ένας τον άλλο, αλλά δεν χαμογελάμε συχνά ο ένας στον άλλο.

Το μεγαλύτερο ποσοστό από μας ζούμε στο συνωστιζόμενο κόσμο της μοναξιάς των μεγαλουπόλεων. Είναι ένας κόσμος αφθονίας, διασκεδάσεων, ανέσεων και βαθιάς πείνας για συντροφιά. Στις εποχές του παππού και της γιαγιάς, ολόκληρη η κοινότητα έπρεπε να συγκεντρωθεί για τον θερισμό και όλοι αλώνιζαν μαζί. Όταν μια οικογένεια αντιμετώπιζε κάποια δυσκολία, βοηθούσαν. Όταν ένα σπιτικό το έβρισκε κάποια συμφορά, τα μέλη του αντιλούσαν δύναμη από το ενδιαφέρον των γειτόνων. Υπήρχε ένας δυνατός δεσμός ανάμεσα στους ανθρώπους όταν υπήρχε κοινοτική ζωή. Η κοινότητα ήταν μια μεγάλη οικογένεια. Όχι τέλεια, όχι χωρίς πάθη, χωρίς συγκρούσεις, χωρίς μίση αλλά πάντοτε μια οικογένεια. Η γέννηση, η ανάπτυξη και ο θάνατος ενός ανθρώπου ήταν γεγονότα κοινοτικά. Η κοινότητα ήταν μια προέκταση της οικογένειας.

Η ίδια η οικογένεια ήταν ευρύτερη από την σημερινή. Υπήρχαν πολλές πηγές συναισθηματικής υποστηρίξεως και ικανοποιήσεως, ενώ τα συγγενικά συναισθήματα ήταν έντονα και αληθινά. Όταν οι γονείς πάντρευαν τα παιδιά τους, τα άφηναν ελεύθερα να φτιάξουν την δική τους ζωή, γιατί είχαν κι άλλα παιδιά κι άλλους ανθρώπους να γεμίσουν τη ζωή τους. Σήμερα, στη σύγχρονη περιοριστικά στενή οικογένεια, που είναι μόνο

ο πατέρας, η μητέρα και ένα ή δυο παιδιά, ο καθένας είναι τρομακτικά σημαντικός για τον άλλον, γιατί απ' αυτόν περιμένει να ικανοποιήσει όλες του τις ανάγκες. Οι συγγενείς είναι διασκορπισμένοι και αποξενωμένοι, υπάρχουν αρκετές κοινωνικές επαφές αλλά ελάχιστους πραγματικούς και αληθινούς φίλους, οι δε επαφές με τις γονεϊκές οικογένειες των συζύγων δίνουν και αυτές το στίγμα και την αίσθηση της μεριμνής κοινωνικής πραγματικότητας. Είναι λοιπόν επιτακτική ανάγκη η συζυγική σχέση και η οικογένεια σήμερα να βρουν έναν τρόπο να ικανοποιήσουν τις κοινωνικές τους ανάγκες σε μια κοινωνία βαθύτατα αντικοινωνική, παρά το γεγονός ότι η προαγωγή της κοινωνικότητας είναι η πιο έμμονη της ιδέα.

Η διάσταση και ο χώρος της οικογενειακής ζωής διευρύνεται και βαθύνεται, με μια διαρκώς αυξανόμενη ποικιλία εξωοικογενειακών ακόμη σχέσεων. Οι οικογένειες που κάνουν τον εαυτό τους το μοναδικό αντικείμενο τον ενδιαφέροντός τους, δηλαδή οι οικογένειες που καλλιεργούν την ειδωλολατρία της οικογένειας, είναι συναισθηματικά, διανοητικά και πνευματικά εξαθλιωμένες. Ενώ οι οικογένειες που ενδιαφέρονται για πρόσωπα εκτός του οικογενειακού κύκλου, εμπλουτίζονται αφάνταστα από τις κοινωνικές επενδύσεις τους. Το δίκτυο των ουσιαστικών σχέσεων γίνεται μια υποστηρικτική υποδομή που συγκρατεί τις οικογενειακές κρίσεις και βαθαίνει τις οικογενειακές χαρές. Η ανάγκη της συνδέσεως ενός ζευγαριού με την ευρύτερη κοινότητα φαίνεται ιδιαίτερα στις συζυγικές συγκρούσεις, όταν οι σύζυγοι είναι ανίκανοι πια να

κάνουν κάτι για την αντιμετώπιση του προβλήματός τους, γιατί αυτοί οι ίδιοι είναι το πρόβλημα. Τότε έχουν ανάγκη κάποιου τρίτου, ουδέτερου και αμόλευτου από την συζυγική σύγκρουση.

Μια έρευνα, που αναζήτησε τα χαρακτηριστικά των υγιών οικογενειών, ανακάλυψε ότι οι περισσότερες απ' αυτές είχαν έναν ευρύ κύκλο εξωτερικών ενδιαφερόντων. Οι ερευνητές συμπεραίνουν:

"Ίσως ο άνθρωπος να μην μπορεί να αναπτύξει πλήρως την προσωπική του ταυτότητα και τις κοινωνικές του δυνατότητες μόνο μέσα στην οικογένεια. Χρειάζεται τόσο την ευρύτερη κοινωνία όσο και την πιο κλειστή οικογενειακή ομάδα, για να μπορέσει να ικανοποιήσει την πολλαπλότητα της φύσεώς του. Η ικανοποίηση έρχεται από μια διαδικασία αναμείξεως με συγγενείς, γείτονες, την ευρύτερη κοινότητα, το έθνος και άλλες εθνικές ομάδες."

Επιβάλλεται σ' ένα ζευγάρι ή μια οικογένεια, να ευαισθητοποιηθούν τα μέλη της και να κινητοποιηθούν κοινωνικά, τόσο γιατί η ταλαίπωρη κοινωνία μας έχει ανάγκη από τον πνευματικό εμβολιασμό μιας φωτισμένης συμβολής, όσο και γιατί μια οικογένεια μπορεί να βρει την πλήρωση της μόνο υπερβαίνοντας τον εαυτό της. Πολλά ζευγάρια έχουν ανακαλύψει, ότι μερικές από τις πιο πολύτιμες στιγμές τους ήλθαν, όταν υπηρέτησαν μαζί μια υπόθεση μεγαλύτερη απ' τη δική τους αμοιβαία ικανοποίηση και ευτυχία. Όταν οι σύζυγοι ανταποκρίνονται μαζί στις ανάγκες των απομονωμένων ανθρώπων,

ο εξαθλιωμένος κόσμος δίνει σ' αυτούς το αίσθημα ότι η συντροφικότητά τους έχει μια διαρκή αξία.

Κάθε γάμος χρειάζεται κάτι έξω από τον εαυτό του, που ενθουσιάζει και τους δυο συζύγους. Το αίσθημα ότι "μπορούμε να έχουμε κάποια ευεργετική επίδραση μικρότερη ή μεγαλύτερη στο σημερινό ή τον αυριανό κόσμο" είναι η πνευματική αμβροσία της οικογενειακής ζωής. Η πληκτική καθημερινότητα της ζωής, η διαπίστωση της βραχύτητας της επίγειας ανθρώπινης υπάρξεως, το θλιβερό αίσθημα του ανολοκλήρωτου στις σχέσεις, αυτά όλα τα σημάδια του πεπερασμένου μπορούν να φέρουν απόγνωση και κατάθλιψη στο ζευγάρι και στην οικογένεια, αν δεν βιώσουν τη συμμετοχή στην απεραντοσύνη του γεγονότος της Εκκλησίας. Η αυτοπροσφορά είναι βασικό στοιχείο για την νίκη πάνω στην φθορά και το θάνατο. Επομένως είναι φυσικό για μια υγιή οικογένεια να ζητήσει άλλους ανθρώπους έξω απ' το δικό της κύκλο. Η έξοδος της οικογένειας απ' τον εαυτό της είναι μια ένδειξη της υγείας της και ένας τρόπος σαν την αυξήσει.

Μερικές οικογένειες προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την εσωτερική τους μιζέρια, με την ψυχαναγκαστική συμμετοχή τους σε διάφορες εξωοικογενειακές υποθέσεις. Τέτοιου είδους ανάμειξη σε ποικίλες κατευθύνσεις έχει σαν κρυμμένο κίνητρο την απόδραση. Έτσι η φροντίδα και η βοήθεια που αυτοί οι άνθρωποι προσφέρουν και το ενδιαφέρον που δείχνουν για μια υπόθεση, είτε είναι αυτοϊκανοποιητικά, είτε είναι τρόποι εκτονώσεως της προσωπικής τους πικρίας και γι' αυτό γίνο-

νται όλεθρος και συμφορά. Μια υγιή οικογενειακή ζωή δεν την χαρακτηρίζει ούτε η αντικοινωνική αποκλειστικότητα, ούτε η ψυχαναγκαστική υπερκοινωνικότητα· αλλά οι άνθρωποι που τη ζουν πραγματώνουν την εκκλησιαστικότητά τους τόσο μέσα στην οικογένεια, όσο και στην ευρύτερη κοινότητα.

Το βάθεμα των οικογενειακών σχέσεων προσφέρει μια ανεξάντλητη πηγή ενέργειας και κίνητρου για ανάμειξη στα κρίσιμα προβλήματα της κοινωνίας και του κόσμου. Η ποιότητα της ασφάλειας και σταθερότητας των εσωοικογενειακών συνδέσεων ελευθερώνει τα μέλη της οικογένειας, για να μπορούν να κινηθούν από την οικογένεια, στην ολόψυχη ανάμειξη στις υποθέσεις του εξωοικογενειακού κόσμου. Η δημιουργική ενότητα στο σπίτι γίνεται η κινητήρια δύναμη που κάνει έναν άνθρωπο ικανό να κινηθεί με επιτυχία έξω από το σπίτι. Ικανοποιητικές εξωοικογενειακές σχέσεις εμπλουτίζουν τις οικογενειακές σχέσεις, γιατί δίνουν τη δυνατότητα στους συζύγους και στο κάθε μέλος της οικογένειας, να μοιραστούν με τους άλλους τις εμπειρίες που απέκομισαν απ' αυτές και γιατί ανυψώνουν την προσωπική τους αυτοεκτίμηση.

Η βασικότερη νομοθετική μεταρρύθμιση που αποτελούσε επιταγή ολόκληρων γενεών έγινε πραγματικότητα τα τελευταία χρόνια και στην Ελλάδα με την συμπλήρωση του οικογενειακού δικαίου στα άρθρα που αφορούν τις σχέσεις των ατόμων μέσα στην οικογένεια. Αυτό που πραγματικά ώθησε την πολιτεία στις αλλαγές ήταν το γεγονός, ότι το παλιό πρότυπο της γυναίκας νοικοκυράς, που ο κόσμος της περικλείεται στους τέσ-

σερις τοίχους του σπιτιού της έχει εκτοπισθεί από το νέο πρότυπο γυναίκας, γέννημα των νέων κοινωνικοοικονομικών συνθηκών της σύγχρονης ζωής. Το νέο αυτό πρότυπο θέλει την γυναίκα με μια προσωπικότητα αξιοπρεπή, ισότιμη με τον άνδρα, με δικαίωμα να αξιοποιεί τις ικανότητές της, να εργάζεται, να σταδιοδρομεί και να αμείβεται σύμφωνα με τα προσόντα της. Επίσης την θέλει να μετέχει ενεργά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της κοινωνίας, στην οποία ζει. Η μεταρρύθμιση του ελληνικού οικογενειακού δικαίου στο θέμα της ισότητας έχει να αντιμετωπίσει την αντίδραση των παραδοσιακών οικογενειακών ηθών που επιβάλλουν ξεπερασμένα πρότυπα οικογενειακής συμπεριφοράς, που παραμένουν ζωντανά μέσα στην ελληνική κοινωνική πραγματικότητα. Η ισότητα στην γυναίκα κατακτάται από τη στιγμή που θα καταλάβει ότι η φύση και η ιστορία της επιφύλαξαν έναν ρόλο, που ο άνδρας δεν μπορεί να κάνει. Ένα ρόλο σημαντικό, που δεν θα έχει σαν στόχο μια συνεχή αντίδραση στον κόσμο του άνδρα αλλά μια θετική γυναικεία δράση σε όλους τους κοινωνικοοικονομικούς τομείς. Η απομάκρυνση όμως της γυναίκας από τους χώρους του σπιτιού και η είσοδός της στον επαγγελματικό χώρο αύξησε τις ευθύνες και την κούρασή της απέναντι στο νοικοκυριό και την ανατροφή των παιδιών και έκανε επιτακτική την ανάγκη παροχής βοήθειας από την πολιτεία, με διάφορες παροχές, αλλά και με την συμβολή των άλλων μελών της οικογένειας.

Ο ρεαλισμός απαιτεί να ληφθεί υπ' όψη και μια άλλη άποψη των σχέσεων οικογένειας-κοινωνίας. Η οικογένεια έρχε-

ται σε επαφή με την κοινωνία διαρκώς, είτε μέσω της επαγγελματικής απασχολήσεως του συζύγου ή και της συζύγου, είτε μέσω των παιδιών και των διαφόρων επαφών των μελών της οικογένειας με διάφορους κοινωνικούς οργανισμούς. Αυτές οι συνεχείς επαφές δημιουργούν ευκαιρίες για να χρησιμοποιηθεί η δημιουργική ενέργεια, που αναπτύσσεται μέσα στη θαλπωρή των οικογενειακών σχέσεων. Αλλά η επαφή με τον κόσμο δημιουργεί νέες ανάγκες που πρέπει να ικανοποιηθούν μέσα στην οικογένεια. Η πιεστική γραφειοκρατική αποπροσωποποιητική επίδραση των διαφόρων οργανισμών της κοινωνίας αποστερεί το σημερινό άνθρωπο από ένα μεγάλο μέρος της δημιουργικότητάς του. Έτσι ο τροφοδοτικός και ο ανανεωτικός ρόλος των συζυγικών και οικογενειακών σχέσεων γίνεται αποφασιστικός, αν πρόκειται τα μέλη της οικογένειας να κάνουν εποικοδομητικές προσφορές στον εκτός της οικογένειας κόσμο.

Ο κοινωνιολόγος Otto Polack γράφει για την αμερικανική πραγματικότητα που τώρα έχει γίνει και δική μας:

"Ο γάμος δεν είναι μόνο ένα αντίδοτο στην τεχνοκρατική ζωή ενός γραφειοκρατικού κόσμου, αλλά είναι επίσης ο ανανεωτικός θεσμός που γεννάει καινούργια δύναμη αντιμετώπισεως, για την συνάντηση του σύγχρονου ανθρώπου με τις κοινωνικές αλλαγές και που έτσι τον κάνει ικανό να χρησιμοποιήσει ότι ο κόσμος έχει να προσφέρει.

Εκείνοι που είναι ακόμη εντυπωσιασμένοι από τα παντοειδή προϊόντα του δυτικού πολιτισμού, δεν έχουν καταλάβει τη θλιβερή τους αντίφαση, όταν κηρύσσουν ελευθερία και τε-

χνοκρατία συγχρόνως και δεν μπορούν να καταλάβουν ότι ο κόσμος μας δεν γνώρισε ποτέ δυνάστη τόσο τυραννικό και τόσο αποτρόπαιο, όσο η τεχνοκρατία που έχει θεοποιηθεί απ' τα πιο ριζοσπαστικά και προοδευτικά, κατ' όνομα κινήματα της εποχής μας. Η τεχνοκρατία και η γραφειοκρατία που αναπότρεπτα τη συνοδεύει, απαιτούν συμμόρφωση και συγκράτηση κάθε αυθορμητισμού. Έτσι σε μια τέτοια κοινωνία, η οικογένεια είναι ένας απ' τους λίγους χώρους όπου θα' πρεπε να μπορούσε να βιωθεί η ελευθερία εκφράσεως. Στην οικογένεια, οι ενήλικοι και τα παιδιά πρέπει να είναι ελεύθεροι να είναι ο εαυτός τους χαρούμενα και δυναμικά, αλλά και με σεβασμό για την ανάγκη του άλλου να είναι διαφορετικός. Αυτό είναι μια ζωτική συμβολή της οικογένειας στην ψυχική υγεία. Οι οικογένειες που επιβάλουν ένα άτεγκτο τρόπο εκφράσεως και ζωής και που αντανakλούν έτσι την κοινωνία της γραμμής παραγωγής παραμελούν μια βασική τους λειτουργία.

Σε πολλές λειτουργίες, στις οποίες περιλαμβάνεται και η κυβέρνηση, οι οικογένειες και οι κοινότητες έχουν υποκατασταθεί από τους κοινωνικούς οργανισμούς. Αυτό υποτίθεται ότι αποτελεί πρόοδο, αλλά προσπαθώντας να λύσει παλιά προβλήματα έχει δημιουργήσει πολλά καινούργια. Όσο ποτέ άλλοτε στην ιστορία του κόσμου, η οικογένεια σήμερα πρέπει να αντιμετωπίσει τις πιέσεις των διαφόρων οργανισμών, που υπεισέρχονται σε όλο και περισσότερες περιοχές που άλλοτε ήταν στην δικαιοδοσία της. Απ' την άλλη μεριά, οι κοινωνικές αλλαγές και ο τεχνοκρατικός - γραφειοκρατικός τρόπος ζωής δη-

μιουργούν ανάγκες στις οποίες μόνο η οικογένεια μπορεί να ανταποκριθεί. Η οικογένεια σήμερα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να συντονίζει τις συμβολές των κοινωνικών οργανισμών, να καθορίζει τις προτεραιότητες στη χρήση του χρόνου, να δίνει ευκαιρίες εκφράσεως στην αγανάκτηση που δημιουργεί και καταστέλλει ο τεχνοκρατικός τρόπος υπάρξεως και να συνεργάζεται θεραπευτικά με τις διάφορες υπηρεσίες υγείας. Με αυτές τις λειτουργίες, λένε οι κοινωνιολόγοι, η οικογένεια θα μπορέσει να δώσει τη δυνατότητα στα μέλη της, να γίνουν δημιουργικοί καταλύτες της κοινωνίας. Όλα αυτά όμως είναι σχήματα θεωρητικά και στην ουσία τεχνοκρατικά. Οι παλιές λειτουργικές δομές, στο όνομα κάποιας τραγικής προόδου, έχουν αντικατασταθεί ουσιαστικά με θεωρητικά και αδοκίμαστα δόγματα. Εμείς γνωρίζουμε την λειτουργικότητα των παλιών δομών και τον πυροτεχνηματικό χαρακτήρα των νέων σχημάτων. Δεν ξέρουμε πως μπορούν να διασωθούν οι παλιές δομές και δεν έχουμε καμιά εμπιστοσύνη στα καινούργια σχήματα, όχι από προκατάληψη, αλλά από πείρα και το μόνο που μας μένει να κάνουμε, είναι να κρατάμε την αναπνοή μας παρακολουθώντας μια ολέθρια αλλά αναπότρεπτη εξέλιξη, ελπίζοντας όμως ότι η ελληνική σύγχρονη οικογένεια θα μπορεί να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και την υψηλής αποστολής της μέσα στην σημερινή κοινωνική πραγματικότητα.

ΚΡΙΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ - ΑΙΤΙΑ - ΛΥΣΗ

Είναι σκληρή και οδυνηρή η διαπίστωση ότι ο πανάρχαιος στην ανθρώπινη ιστορία και θεμελιακός κοινωνικός θεσμός της οικογένειας περνάει στους χρόνους μας μια βαθιά κρίση, που γίνεται ολοένα και πιο αισθητή όχι μόνο στις τεχνολογικά προχωρημένες χώρες του κόσμου, αλλά και στον τόπο μας, κατά κύριο λόγο στα μεγάλα αστικά κέντρα. Και η ευχή: να μη διαλυθεί η οικογένεια, τούτο το βασικό κύτταρο του κοινωνικού οργανισμού, που οδηγείται προς την αποσύνθεση από τις ισχυρές κεντρόφυγες δυνάμεις που ενεργούν απάνω του, γιατί οι συνέπειες αυτού του αφανισμού θα είναι για το γένος μας ολέθριες. Το θέμα, εξαιρετικά επίκαιρο και ενδιαφέρον, απασχολεί όχι μόνο τους ανθρωπολόγους και τους κοινωνιολόγους, αλλά και πολλών άλλων ειδικοτήτων επιστήμονες, σε όλα σχεδόν τα γεωγραφικά πλάτη της οικουμένης.

Κλυδωνισμούς, άλλοτε ισχυρότερους και άλλοτε ασθενέστερους, περνούν ανέκαθεν όλοι οι κοινωνικοί θεσμοί στο απέραντο πέλαγος της ανθρώπινης ιστορίας. Για τον απλούστατο λόγο ότι οι όροι της ζωής, της συλλογικής και της ατομικής, του ανθρώπου βρίσκονται σε άενη μεταβολή και είναι πολύ φυσικό οι προσωρινά παγιωμένες μορφές του κοινωνικού βίου να κλονίζονται από την πίεση των νέων αναγκών που δεν μπορούν πια να τις ικανοποιήσουν. Βέβαια οι θεσμοί αντιστέκονται στη ροή, επιζούν και τότε ακόμα που έχουν πάψει να λειτουργούν τα γενεσιουργά αίτιά τους, αυτοσυντηρούνται κα-

τά κάποιο τρόπο από την αίγλη που τους έχει δώσει η μακροζωία. Όταν όμως οι πραγματοποιούμενες μέσα στο κοινωνικό σώμα μεταβολές ξεπεράσουν κάποιο όριο, στην ένταση και στην διάρκειά τους, τότε και οι ανθεκτικότεροι θεσμοί περνούν μια δεινή δοκιμασία. Εάν κατορθώσουν να προσαρμοστούν στις νέες καταστάσεις με αποφασιστικές παραχωρήσεις και με την ανακαίνισή τους να νικήσουν την "αμφισβήτηση" σώζουν τότε περισσότερα και τότε λιγότερα στοιχεία από τον πυρήνα τους. Στην αντίθετη περίπτωση η αποσύνθεσή τους είναι αναπόφευκτη. Τόσο περισσότερο όσο έχει από μακρούς χρόνους προετοιμαστεί με μια "διάβρωση" που επειδή γίνεται στο εσωτερικό τους δεν γίνονται αντιληπτοί στην επιφάνεια παρά μόνο όταν πια έχει συντελεστεί το αποτέλεσμα.

Στους χρόνους μας κάτω από την πίεση πλήθους παραγόντων η "πυρηνική" οικογένεια δίνει την εντύπωση ότι με γοργό ρυθμό πηγαίνει προς την "διάλυση". Και αυτό σίγουρα είναι ένα μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε με τεράστια επακόλουθα. Αν το φαινόμενο τούτο παρατηρείται μόνο στις μεγάλες πόλεις και σε ορισμένο ή ορισμένα κοινωνικά στρώματα, δεν είναι υπερβολή ανεπίτρεπτη να γενικεύουμε την παρατήρησή μας και να σπεύδουμε να διατυπώνουμε συμπεράσματα; Η απάντηση δεν είναι ενθαρρυντική. Για πολλές "ιδιορρυθμίες" του κοινωνικού μας βίου στα τελευταία 30 χρόνια λέγαμε ότι εδώ στην Ελλάδα αποτελούν σπάνιες και εφήμερες εξαιρέσεις και μόνο αλλού συμβαίνουν σχεδόν κατά κανόνα. Τα γεγονότα όμως μας διέψευσαν. Με τις πυκνές και γρήγορες επικοινωνίες

όλων των ειδών , η οικουμένη, παλαιός και νέος κόσμος, έγι-
νε πολύ μικρή και με τη "διαπίδυση" - συναλλαγή και αμοι-
βαία δάνεια ιδεών, συνηθειών κτλ τα σύνορα σ' αυτό το επί-
πεδο ολοένα πέφτουν. Και είναι πιά ζήτημα χρόνου ότι επιδο-
κιμάζεται και γίνεται αλλού να επιδοκιμαστεί και να γίνει
και εδώ, με πρώτο σταθμό εισόδου τις μεγάλες πόλεις και τις
πιο "προχωρημένη στον πολιτισμό" κοινωνικές τάξεις. Ένα
προσεκτικό βλέμμα γύρω μας βεβαιώνει, νομίζω, αυτή την αλή-
θεια.

Πως προετοιμάστηκε και τελικά κορυφώθηκε η κρίση που
απειλεί να διαλύσει την οικογένεια με την μορφή που γνωρί-
ζουμε σήμερα;

Κύρια αιτία είναι το γεγονός ότι από τότε που με την
τεχνολογική πρόοδο, το θρίαμβο της μηχανής, επιμερίστηκε
και διαφοροποιήθηκε η εργασία σε βαθμό άγνωστο έως τώρα
στην ιστορία του Γένους, η οικογένεια άρχισε να παραιτείται
από τις παραδοσιακές λειτουργίες της, τη μια ύστερα από την
άλλη. Το οικογενειακά οργανωμένο σπίτι ήταν επί αιώνες το
κέντρο όπου ικανοποιούνταν οι βασικές ανάγκες της ζωής του
ανθρώπου: όχι μόνο ο έρωτας και η τεκνογονία, η αγωγή των
παιδιών και η ψυχαγωγία της "συντροφιάς" αλλά και το μαγεί-
ρευμα, το νοικοκύρεμα, η περίθαλψη στην αρρώστια και τα γη-
ρατειά. Όλα αυτά τα αγαθά άλλοτε δεν μπορούσε να τα αποκτή-
σει και να τα εξασφαλίσει κανείς παρά με το γάμο και τη σύ-
σταση οικογένειας. Και κινδύνευε να τα χάσει, όλα ή τα πε-
ρισσότερα, όταν ο συμβιωτικός αυτός αστερισμός διαλυόταν. Ο

εργένης και το γεροντοπαλικάρο, η χήρα ή η χωρισμένη γυναίκα ήταν πολύ δυστυχείς... κατά κάποιο τρόπο ακρωτηριασμένοι, ανάπηροι άνθρωποι που υπέφεραν από την μόνωση και την εγκατάλειψη. Σήμερα στις "εξελιγμένες" κοινωνίες τα πράγματα έχουν αλλάξει ριζικά. Από τότε που η γυναίκα, και παντρεμένη, και μητέρα παιδιών, εργάζεται βιοποριστικά έξω από το "σπίτι", οι πλείστες από τις ανάγκες που αναφέραμε ικανοποιούνται χωρίς την οικογένεια. Τα παιδιά παραδίνονται στην φροντίδα ξένων ατόμων από πολύ νωρίς, τα εστιατόρια αντικαθιστούν την σπιτική κουζίνα ενώ η περίθαλψη συχνά παρέχεται στα νοσοκομεία και στους οίκους ευγηρίας. Όσο για την ψυχαγωγία, έχει χάσει το πραγματικό νόημα και την ουσία της, και η οικογένεια τον λόγο ύπαρξής της και έτσι αναπόφευκτα οδηγείται προς τη διάλυση ενώ ο αριθμός των διαζυγίων αυξάνεται θεαματικά τα τελευταία χρόνια.

Αξίζει να παρατηρηθεί ότι κάποιες άλλες ιδιορρυθμίες της κοινωνίας μας υπονομεύουν την οικογένεια, ενώ αλλεπάλληλες προστριβές ανάμεσα στα μέλη της καταλήγουν σε ανεπανόρθωτες ρήξεις. Η κρίση αξιών, η έλλειψη σεβασμού προς τους γονείς και η έλλειψη αναγνώρισης των γονιών από τα παιδιά οδηγεί στην αποδυνάμωση της οικογένειας από πολλές λειτουργίες της όπως αγωγή, καθοδήγηση, εκπαίδευση, περίθαλψη. Δεν υπάρχει πλέον πραγματική αγάπη, ενώ ο ψυχικός δεσμός είναι χαλαρός λόγω έλλειψης εσωτερικής επικοινωνίας μεταξύ των συζύγων και των άλλων μελών της οικογένειας.

Αιτία του γάμου. Οι επιθυμίες σε όλητα όπως οι επανέλα-

Πολλοί ειδικοί στα θέματα της οικογενειακής ζωής πιστεύουν ότι πολλά από τα προβλήματα της συζυγικής προσαρμογής δημιουργούνται από την άγνοια των συζύγων όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να παίζουν τον συζυγικό τους ρόλο. Σε μερικές περιπτώσεις η ανικανότητα ή η αποτυχία διεκπεραιώσεως ενός ρόλου ή διαφόρων ρόλων αποδεικνύεται ολέθρια για τον γάμο ενώ οι διαφορές αντιλήψεων γίνονται απόλυτα εμφανείς και οδηγούν σε διαφωνίες. Μια από τις κύριες αιτίες που οδήγησαν στην παρατηρούμενη αλλαγή των ρόλων στην οικογένεια είναι το φεμινιστικό κίνημα. Οι φεμινίστριες στον αγώνα τους για ίσα δικαιώματα έχουν κάνει το λάθος να απολυτοποιούν την ελευθερία τους. Επίσης μερικές απ' αυτές που αυτοαποκαλούνται "απελευθερωμένες γυναίκες" ενδιαφέρονται τόσο πολύ μόνο και αποκλειστικά για τα δικαιώματά τους, ώστε να καταπατούν τα δικαιώματα των συζύγων τους και των παιδιών τους. Είναι χαρακτηριστικά αυτά που δηλώνει η Shelia Croman στις αρχές της δεκαετίας του 1970 για τις θέσεις του κινήματος: "ο πρώτος όρος για την απελευθέρωσης της συζύγου είναι να έλθει όλο το γυναικείο φύλο πίσω στην βιομηχανία και αυτό στην συνέχεια να επιβάλει την κατάργηση της μονογαμικής οικογένειας ως οικονομικής μονάδας της κοινωνίας εφ' όσον ο γάμος αποτελεί σκλαβιά για τις γυναίκες, είναι ξεκάθαρο ότι το φεμινιστικό κίνημα πρέπει να εντοπισθεί στην επίθεση εναντίον αυτού του θεσμού. Δεν μπορεί να κερδιθεί η ελευθερία της γυναίκας χωρίς την απάλειψη του γάμου. Οι επιθέσεις σε θέματα όπως οι επαγγελμα-

τικές διακρίσεις είναι περιττές". Οι πιο μετριοπαθείς ομάδες του φεμινιστικού κινήματος ενδιαφέρθηκαν για πλήρη πολιτικά και οικονομικά δικαιώματα για όλες τις γυναίκες. Η Betty Friedan που έγραψε το βιβλίο *The Feminine Mystique* πιστεύει πως πρέπει να χρησιμοποιήσουν οι γυναίκες τη δύναμή τους για να επιφέρουν άμεσες κοινωνικές μεταβολές, ώστε να μπορούν να κινούνται σαν ελεύθερα πρόσωπα μέσα στην κοινωνία. Πρέπει να παραδεχτούμε όμως ότι τίποτε δεν είναι τόσο τραγικό στις μέρες μας όσο οι κατατρεγμένες από την φεμινιστική ιδεολογία οικογένειες. Ο γάμος δεν είναι δυνατός σε τέτοιες περιπτώσεις, τα άτομα αισθάνονται συναισθηματικά ακάλυπτα, οι δε συνέπειες τρομακτικές για την ατομική, οικογενειακή και κοινωνική ζωή όλων μας. Το σπουδαιότερο όμως είναι ότι το φεμινιστικό κίνημα μαχόμενο ενάντια σε μια μάσκα πατριαρχίας που καλύπτει στον τόπο μας για αιώνες, και ιδίως στις μέρες μας, μια ασύδοτη μητριαρχία δεν είναι αυτό που θα εξασφαλίσει την ισότητα και την σωστή ιεράρχηση των ρόλων μέσα στον οικογενειακό χώρο αντίθετα παραποιεί την θέση των συζύγων και τον ρόλο τους ακόμη ως γονείς μέσα στην κοινωνία. Η εξίσωση των δύο φύλων, η οικονομική ανεξαρτησία που απέκτησε η γυναίκα από την συμμετοχή της στην εργασία, καθώς και τα ίσα δικαιώματα απασχόλησης και αμοιβής της, προκάλεσαν εξίσου βαθιές αλλαγές και επανατοποθέτηση των ρόλων του ζευγαριού μέσα στην οικογένεια, ενώ η οικονομική ανεξαρτοποίηση των νέων και η αποδέσμευσή τους

από την οικογενειακή στέγη εξ' αιτίας σπουδών ή εργασίας μεγάλωσε τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα.

Το πολυσυζητημένο χάσμα των γενεών, η ασυνεννοησία νέων -γονιών που συχνά οδηγεί στην εγκατάλειψη της οικογενειακής στέγης από πολύ μικρή ηλικία από τα παιδιά, είναι συνηθισμένα φαινόμενα της εποχής μας, ενώ πολύ συχνά η αποδέσμευση αυτή οδηγεί σε αντικοινωνική συμπεριφορά και στάση ζωής ακόμη και εθισμό καταστρεπτικών συνηθειών όπως ναρκωτικά κ.λ.π. Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε ότι η τεχνολογική πρόοδος, η αστυφιλία και ο συνωστισμός που κυριαρχούν σήμερα στην ζωή μας, αυξάνουν την κρίση. Τα δε μέσα ψυχαγωγίας και ενημέρωσης όπως η τηλεόραση, το video και άλλα χαλαρώνουν τους δεσμούς των μελών της οικογένειας, γιατί περιορίζουν τον διάλογο και την επικοινωνία.

Είναι ολοφάνερο ότι η κρίση των αξιών προερχόμενη μέσα από μια χαμηλή πνευματική και ηθική στάθμη των ατόμων είναι μεγάλη. Ο ξενόφερτος τρόπος ζωής, ο μοντερνισμός, το φλερτ από μικρή ηλικία, ο ευδαιμονισμός, οι μεγάλες απαιτήσεις και η έλλειψη επαγγελματικής αποκατάστασης των νέων καλλιεργούν ατομικιστικές τάσεις, χαλαρώνουν τους δεσμούς και το ψυχικό δέσιμο των μελών της οικογένειας. Η δημιουργία οικογένειας από τα άτομα δεν θα πρέπει να προκύπτει από μια επιπόλαια απόφαση χωρίς προβληματισμό ή ώριμη σκέψη για να αποφευχθούν ή τουλάχιστον να μειωθούν δυσάρεστα κοινωνικά φαινόμενα όπως η άγαμη μητρότητα και η μονογονεϊκή οικογένεια, η δημιουργία περιθωριακών ατόμων μέσα σε μια ρατσι-

στική κοινωνία που απορρίπτει από τους κόλπους της τέτοιες περιπτώσεις.

Είναι καιρός λοιπόν να συνειδητοποιηθεί η αναγκαιότητα της οικογένειας στη σύγχρονη εποχή ως θεσμός απαραίτητος και αναντικατάστατος στην διαπαιδαγώγηση και κοινωνικοποίηση των νέων μελών της. Γι' αυτό η οικογένεια ως θεσμός, δεν πρόκειται να κλονιστεί, αλλά θα παραμείνει με αναπροσαρμοσμένη μορφή, ώστε να ανταποκριθεί στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής. Οι δύο σύζυγοι με αμοιβαίες υποχωρήσεις και με διάλογο πρέπει να επιλύουν πάντοτε τις οποιεσδήποτε διαφορές τους, ώστε να επικρατήσει η κατανόηση, ο αμοιβαίος σεβασμός, η εκτίμηση, η ισοτιμία, η αναγνώριση της προσωπικότητας του άλλου, καθώς και οι αρμονικές σχέσεις ανάμεσα σε όλα τα μέλη της οικογένειας για τη σωστή της λειτουργία. Να συνειδητοποιήσουν οι γονείς ότι είναι οι μόνοι υπεύθυνοι για τη σωστή αγωγή, την ηθική και πνευματική στάθμη των παιδιών τους, μέσα σ' ένα υγιές οικογενειακό περιβάλλον που θα δώσει στο παιδί σωστή ελευθερία και όχι ασυδοσία και έλλειψη πειθαρχίας για να ικανοποιήσει τους στόχους και τις επιδιώξεις του έχοντας ως ηθικά πρότυπα αυτούς και την σωστή συμπεριφορά τους.

Η οικογένεια, ένας θεσμός με μακραίωνη και τόσο ευεργετική για την "εξημέρωση" του ανθρώπου ιστορία, μολονότι στην εποχή μας περνάει κάποια κρίση, που όμως είναι επιφανειακή σε κάποιες περιπτώσεις, οφείλεται στην κρίση του σύγχρονου πολιτισμού και την κατάρρευση των πνευματικών και

ηθικών αξιών, αποτελεί το θερμοκήπιο της κοινωνίας, την οποία στελεχώνει με ικανά άτομα που συντελούν στην πρόοδό της. Με τον τρόπο που ζούμε βέβαια σήμερα, πολλές από τις λειτουργίες της παραδοσιακής οικογένειας περνούν στην πλατύτερη κοινότητα με το αζημίωτο θα μπορούσε ακόμα να πει κανείς: με φανερή ωφέλεια του είδους "άνθρωπος" είναι βέβαια όπως σαφέστατα δικαιολογήθηκε στις προηγούμενες παραγράφους. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ο θεσμός είναι καταδικασμένος σε αφανισμό -παρά τις προβλέψεις, κάποτε και τις ευχές μεγάλων σοφών, οραματιστών του μέλλοντος. Τίποτα δεν αποκλείει, είναι μάλιστα πολύ πιθανό, η οικογένεια να μετασχηματιστεί και αναπροσαρμοζόμενη στις νέες συνθήκες της ατομικής και συλλογικής ζωής να επιβιώσει με μια άλλη δομή, με ένα άλλο λειτουργικό πρόγραμμα, διαφορετικό από εκείνο που είχε ως χτες. Όπως έγινε και γίνεται διαρκώς σε πολλούς άλλους κοινωνικούς θεσμούς. Θα ήταν πάντως μεγάλη ατυχία για την ανθρωπότητα να διαλυθεί η οικογένεια. Γιατί αν σε όλες τις άλλες λειτουργίες της μπορεί να αντικατασταθεί με άλλου είδους κοινωνικές υπηρεσίες, καμιά άλλη αρχή ή οργάνωση δεν είναι δυνατόν να την αναπληρώσει στην αγωγή των παιδιών. Όχι απλώς θεωρητικά και πειραματικά έχει αποδειχτεί ότι κανένα περιβάλλον δεν μπορεί να εξασφαλίσει και να εγγυηθεί την ψυχική ευστάθεια και την πνευματική υγεία του παιδιού όσο η οικογένεια.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

"Η οικογενειακή στέγη είναι το ιερό καταφύγιο της ζωής μας"

Ντρίντεν

"Η οικογένεια είναι η βάση κι η αρχή κάθε πολιτισμού"

Λουκιανός

"Η οικογένεια είναι το κυριότερο σχολείο αρετής"

Τσάνινγκ

"Η ορθόδοξη παράδοση παραδίδεται με αίμα, με μαρτύριο και ακόμα εκφράζεται και μεταδίδεται με την αγάπη. Έξω από το αίμα και την αγάπη δεν υπάρχει Ορθόδοξη Παράδοση αλλά ανθρώπινη αλύτρωτη "παράδοση", εντάλματα ανθρώπων που δεν βοηθούν, ούτε σώζουν..."

Αρχιμ. Χριστοδ. Μουστάκας

Με τις παραπάνω σκέψεις επισφραγίζουμε για μια ακόμη φορά την σημασία της οικογένειας και της Ορθόδοξης Χριστιανικής Παράδοσης για την πορεία της ζωής του ανθρώπου. Η οικογένεια ως "μεγάλη παιδαγωγός της ανθρωπότητας" προπαρασκευάζει σε κάθε γενιά την ανθρωπότητα του μέλλοντος, η οποία στηριζόμενη στις αρχές της Ιερής Παραδόσεως και της Εκκλησίας βρίσκει την ψυχική της ισορροπία και ορθοποδεί μέσα σε μια κοινωνία που κλυδωνίζεται από διάφορα αρνητικά φαινόμενα. Η ιστορική αναδρομή της οικογένειας και της ορθόδοξης χριστιανικής μας θρησκείας μαρτυρεί αναμφισβήτητα ότι ακόμη και σε ταραγμένες ιστορικές περιόδους η θρησκεία πάντοτε στήριξε τον ιερό αυτό θεσμό, καθώς και το μέγα μυ-

στήριο του γάμου προωθώντας έτσι τα άτομα ως συζύγους και γονείς μέσα από την συμβίωση και την αναζήτηση της πραγματικής ουσίας των σημαντικών ρόλων τους.

Είναι αξιοσημείωτο ότι στην χριστιανική παράδοση δεν γίνεται λόγος για τα δικαιώματά μας είτε σαν ανθρώπων είτε σαν ανδρών και γυναικών. Αντί για δικαιώματα, στην χριστιανική παράδοση γίνεται λόγος για τις ευθύνες που έχουμε σαν παιδιά του Θεού. Δεν έχουμε δικαίωμα στη ζωή, που μας έχει δοθεί σαν δώρο απ' τον Δημιουργό. Δεν έχουμε δικαίωμα στη χαρά, που είναι προϊόν της αγάπης και της προσφοράς. Ότι έχουμε είναι δώρα του Θεού, που μας έχουν δοθεί για να τα δώσουμε κι έτσι να τα ενεργοποιήσουμε για μας, για τα μέλη της οικογένειάς μας, για τους άλλους.

Πραγματικά ο ρόλος μας σαν αντρών και γυναικών σ' αυτό τον κόσμο, σαν γονιών ακόμη, δεν είναι να εξασφαλίσουμε τα δικαιώματά μας, αλλά να χρησιμοποιήσουμε τα δώρα που ο Θεός, στη φιλανθρωπία του, έχει δώσει σ' όλους μας. Να προσφέρουμε τους εαυτούς μας στη διακονία, στη συμπόνια, στην αγάπη μέχρι να διαμορφωθούν σ' αυτόν τον κατακομματισμένο κόσμο μας σπιτικά που να αντανakλούν την αγάπη του Χριστού και μια κοινωνία που να είναι ανοικτή στις θεραπευτικές δυνατόμεις της βασιλείας του Θεού.

Παρ' όλη την συμβολή της ορθόδοξης χριστιανικής μας παράδοσης, δυστυχώς με σταθερά βήματα φτάσαμε στην κρίση του γάμου, στην διάλυση της οικογένειας. Επικίνδυνη αύξηση των διαζυγίων, μείωση των γεννήσεων άρα αύξηση του δημογρα-

φικού προβλήματος και γήρανση του πληθυσμού. Και τα θύματα πάντα βέβαια τα παιδιά, πονεμένα και βαθιά τραυματισμένα μέσα στην παιδική τους αθωότητα, ανήμπορα ίσως να βοηθήσουν στην επίλυση αυτών των τόσο σοβαρών κοινωνικών προβλημάτων.

Τα παλιά χρόνια χάριν των παιδιών οι γονείς έπνιγαν εγωισμούς, αντιθέσεις έδειχναν υπομονή στις δυσκολίες της συζυγικής συμβίωσης. Η θυσία του εαυτού τους προς χάριν των παιδιών τους πρυτάνευε. Σήμερα πολλοί απ' τους σύγχρονους γονείς πνίγουν μέσα τους το πατρικό ή μητρικό φίλτρο. Εμπρός στον ατομισμό τους και στον άκρατο υλισμό τους ούτε το παιδικό χαμόγελο ούτε η παιδική αθωότητα μπορούν να σταθούν.

Η διόρθωση του κακού εν θα γίνει με την θρηνολογία. Η θεραπεία βρίσκεται στην κοινή προσπάθεια να τονωθούν οι ηθικές αξίες που πρέπει να κυριαρχούν στην κοινωνία μας. Ο Γάμος ύψιστο μυστήριο και θεσμός, είναι αξία του πολιτισμού που στέκει ανεκρίζωτος μέσα στους αιώνες, πράγμα που θα πρέπει να αποδεχθούν και οι δύο σύζυγοι. Η αγάπη μεταξύ τους θα πρέπει να είναι ψυχική και όχι να υπερτερεί μόνο η σωματική έλξη. Πρέπει να είναι μια κινούμενη συνεχώς θάλασσα που θα τους νανουρίζει γεμίζοντάς τους χαρά και γαλήνη. Και όταν ταραζεται η ζωή τους πολλές ή λίγες φορές από τα κύματα των ανησυχιών, των δυσκολιών ας καλέσουν τον Χριστό κοντά τους και ας είναι πάντοτε ενωμένοι. Δεν το υποσχέθηκε εκείνος που ευλόγησε τον γάμο και την οικογένεια; Με την

πίστη αυτή θα βγαίνουν πάντοτε νικητές από τις αντιξοότητες και τα προβλήματα της ζωής.

Ας γεμίσει λοιπόν ο ένας σύζυγος το κύπελλο του άλλου με στοργή, τρυφερότητα, συγχώρεση, σεβασμό κι ας είναι έτσι η σχέση και ο βαθύς σύνδεσμος τους τέτοιος ώστε να τα έχουν όλα κοινά. Συγχρόνως βέβαια ο καθένας μπορεί να ζει την ατομική και πνευματική του ζωή ώστε να μένει σεβαστή η προσωπικότητά του.

Για σκεφτείτε, είδατε οι χορδές του μουσικού οργάνου είναι χωριστές. Και όμως όταν πάλλονται δημιουργούν αρμονία. Έτσι και οι σύζυγοι μολονότι είναι ξεχωριστές προσωπικότητες χάρη στην αγάπη του Χριστού με την πίστη τους παρουσιάζονται ως ένα αρμονικό ανδρόγυνο. Έτσι θα υπάρχει αληθινή ισοτιμία μεταξύ τους. Όχι αυτή που διατυπώνουν σε ξερούς νόμους οι νομοθέτες των λαών, αλλά αυτή ου σφυρηλατεί ο Χριστός με την αμοιβαία αγάπη, τον αλληλοσεβασμό. Γιατί ό-που βασιλεύει στις καρδιές των ανθρώπων ο Χριστός εκεί δεν χωρούν εγωϊσμοί, πείσματα και τυραννικότητες. Ένα αρμονικό ανδρόγυνο μπορεί να αναθρέψει τα παιδιά του σύμφωνα με τις αρχές της ορθόδοξης Χριστιανικής Παράδοσης, όταν πάνω σ' αυτές τις αρχές έχει χτίσει και οικοδομήσει όλη την ζωή του. Οι γονείς αυτοί αναγνωρίζουν στα παιδιά τους τα δικαιώματά τους, καταλαβαίνουν ότι δεν είναι κτήμα τους, είναι πρόθυμοι να διαλέγονται μ' αυτά τα καθοδηγούν και τα κατευθύνουν σωστά για την μελλοντική τους ζωή στην κοινωνία δίνοντάς τους πάντοτε ένα φωτεινό ζωντανό παράδειγμα.

Με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά αρματωμένα με τις χριστιανικές αξίες (αγάπη, πνευματική καλλιέργεια, δικαιοσύνη, τιμιότητα) δεν θα έχουν τίποτα να φοβηθούν στην ζωή τους, θα προοδεύσουν και θα δημιουργήσουν δικές τους ευτυχισμένες οικογένειες. Έτσι η οικογένεια γίνεται ισχυρή και γερά θεμελιωμένη κάτι άλλωστε που είναι επιτακτική ανάγκη στην σημερινή ταραγμένη εποχή μας, στην κρισιμότητα των καιρών που περνάμε.

Έτσι λοιπόν θα πρέπει να απαλλάξουμε την ζωή μας από το περιττό άγχος, την αδικαιολόγητη απώλεια ελέγχουν και αυθορμητισμού και την υπέρμετρη αυτοσυγκράτηση. Είναι συχνό το φαινόμενο των ατόμων που φοβούνται την ζωή και έχουν χάσει τον ζήλο τους για την αναζήτηση και την δημιουργική περιπέτεια. Βολεύονται σ' ένα στερεότυπο τρόπο ζωής, σε μια ασφαλή αστική ρουτίνα ενώ συναγωνίζονται στην ματαιοδοξία έναν άλλο συνάνθρωπό τους σε όλον τον εξωτερικό εξοπλισμό της συμβατικής επιτυχίας που έχει σχέση βέβαια με απόκτηση πολλών και ποικίλων υλικών αγαθών. Και έτσι τα πρότυπα αλλάζουν, οι θεσμοί χάνουν την δύναμη και την διαχρονικότητά τους οι οικογένειες καταρρέουν. Εκτός αν έχουν σαν στήριγμά τους την άσβεστη φλόγα της Ορθόδοξης Ιερής Παράδοσης, τα δόγματα της χριστιανικής μας θρησκείας.

Ολόκληρη η χριστιανική παράδοση τραγουδάει το τραγούδι των αποκαταστημένων σχέσεων, της επανενώσεως των διαιρεμένων ανθρώπων και της ιάσεως της εχθρότητας. Η γυναίκα αποκαθίσταται σε πλήρη ισοτιμία με τον άνδρα. Δεν υπάρχει στον

Χριστό διαφοροποίηση ως προς την αξία ανάμεσα στον άνδρα και στην γυναίκα.

Η πλήρης ελευθερία και ισοτιμία και προσωπική αξία επομένως, όχι μόνο είναι δυνατή στον χριστιανικό γάμο, αλλά μόνο το χριστιανικό Ευαγγέλιο τα κάνει όλα αυτά δυνατά γιατί μόνο το Ευαγγέλιο του Χριστού αντιμετωπίζει αποτελεσματικά την αμαρτωλότητα όλων των ανθρώπων.

Όλοι βαθιά μέσα μας ξέρουμε ότι δεν μπορούμε να αυτοθεραπευτούμε. Το μίσος μας που σιγοκαίει, για τον συνάνθρωπο, οι αλαζονικές προσπάθειες για αυτοδικαίωση, η "απελευθέρωση" από κάποια στερεότυπα αποτελούν σαφείς ενδείξεις γι' αυτό. Όταν ξεκινάμε να φτιάξουμε τον δικό μας ουρανό στην γη, καταλήγουμε συνήθως στην κόλαση. Είμαστε αξιοθρήνητοι θεοί και όλοι στο βάθος ξέρουμε ότι δεν μας πάει αυτός ο ρόλος. Στο πείσμα των ανθρωπιστικών παρορμήσεων μας και των μεγαλόπνων σχεδίων μας για ειρήνη και αδελφότητα, τα καταστρέφουμε όλα με την υποδούλωσή μας στο κακό που φωλιάζει μέσα μας.

Είναι σίγουρο ότι θα μπορούσαμε να αποκαταστήσουμε τον θεσμό του γάμου και της οικογένειας, αν δέσποζε και πάλι μέσα μας η παραδοσιακή χριστιανική θεώρηση που είναι σύμφωνη με τα δόγματα της Ιερής μας παραδόσεως. Σ' αυτή την θεώρηση κυριαρχεί το τρίπτυχο: ισοτιμία, ιεράρχηση, πολλαπλότητα ανάμεσα στα δύο φύλα μέσα στον γάμο και όλα τα μέλη γενικά της οικογενειακής εστίας.

Αν τόσο οι άνδρες και οι γυναίκες δεν μπορούν να βεβαιωθούν για την πραγματική αξία τους, αν δεν μπορούν να υποδεχθούν και να αγαπήσουν τον εαυτό τους, δεν θα μπορέσουν να αγαπήσουν πραγματικά τους συντρόφους τους στον γάμο, δεν θα μπορέσουν να προσφέρουν γνήσια, ανθρώπινη χριστιανική αγάπη στα παιδιά τους, στους πλησίον τους και στην ευρύτερη ανθρώπινη κοινότητα. Μόνο τότε θα έχουμε πραγματική αναβάθμιση της οικογένειας, πραγματοποίηση των σκοπών της, δημιουργία ατόμων ικανών να αντιμετωπίσουν την οποιαδήποτε "κρίση" του σύγχρονου πολιτισμού μας έχοντας πάντοτε αρωγό μια θρησκεία που επέζησε τόσους αιώνες και νίκησε τόσους εχθρούς, και την ορθόδοξη χριστιανική μας παράδοση.

Λειτουργία Διακονίας της Οικονομίας της Ελλάδας

"Εάν η ελληνική οικογένεια κατάρρευση, καταρρέει η όλη πνευματική οικοδομή της Ελλάδος. Και εάν η Ελλάς καταρρεύσει πνευματικώς, θα καταρρεύσει και από πάσης άλλης απόψεως. Δια την Ελλάδα το πρόβλημα που λέγεται οικογένεια έχει μόνο μίαν έννοιαν: Πως θα την τονώσουμε, ώστε να αντέξει εις τον σημερινό πνευματικόν λιμόν, να προβάλλει την νικηφόρον αντίστασιν, η οποία χρειάζεται δια να επιζήσει η οικογένεια στην Ελλάδα. Όπως την θέλουν οι ιεραί παραδόσεις και οι ιεροί αγώνες αιώνων και χιλιετιών. Όπως θα την χρειαστεί η Ελλάς της αύριον".

Αλέξανδρος Τσιριντάνης.

Δ. Αρχιμ. Πέτρου Δ. Χριστοφιδίου, *Η Ορθόδοξη Οικογένεια στην Ελλάδα: Οικονομία και Χριστιανική παράδοση*, εκδόσεις "Εκκλησία", Αθήνα 1985.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. "Γάμος - οικογένεια" Περιοδική Έκδοση "Κέντρου Συμπαραστάσης Οικογένειας" Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (Υπεύθυνος Υλης Ιερεύς Εμμ. Σχοινιωτάκης)
 α. Οκτώβριος 1971 έτος Α' τεύχος 1 Γ.Καψάνη Διδ. Θεολογίας
 β. Απρίλιος 1972 έτος Α' τεύχος 2 Δημ. Β. Οικονομίδου Εντ. Υφηγ/του Πανεπ/μίου
 γ. Ιούλιος 1973 έτος Γ' τεύχος 5 πρωτοπρεσβύτερου Δημ. STANILOAE, καθηγ. Θεολογ. Ινστιτούτου Βουκουρεστίου
2. "Εκκλησιαστική Αλήθεια" περιοδική Έκδοση Αρχιμανδρ. Τιμόθεου Τριβιζά, Αθήνα Νοέμβριος 1983.
3. "Φωνή Κυρίου" Εβδομαδιαίο θρησκευτικό φύλλο της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδας.
 Αρ. φύλ. 35 (ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1987 ΕΤΟΣ ΛΕ')
 Αρ. φυλ. 6 (ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1985 ΕΤΟΣ ΛΓ')
4. Flacelière Robert, Ο Δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Αρχαίων Ελλήνων, Μετάφραση Βανδώρου Γερ., Εκδόσεις Παπαδήμα ΑΘΗΝΑ 1986.
5. Νικολάου Παπαχατζή, Η θρησκεία στην Αρχαία Ελλάδα, Εκδοτική Αθηνών, ΑΘΗΝΑ 1987.
6. J. MEYENDORFF, Γάμος μια ορθόδοξη προοπτική. Μετάφρ. Διαμ. Αυγουστίδη, έκδοση Ιερής Μητροπολ. Θηβών και Λεβαδείας
7. Αρχιμ. Πέτρου Δ. Χριστοδούλια, Η οικογένεια ένας θεσμός σε κίνδυνο. Εκδόσεις Αδελφότης Θεολόγων Η "ΖΩΗ", ΑΘΗΝΑ 1985.

8. Αρχιμ. Γεωργ. Ι. Δημόπουλου, Κατ' οίκον Εκκλησία - Η οικογένεια- Εκδόσεις Αδελφότης Θεολόγων "Ο ΣΩΤΗΡ" ΑΘΗΝΑ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1981
9. παπα-Φιλόθεος Φάρος - παπά Σταύρος Κοφινάς, Γάμος, Εκδόσεις Ακρίτας Στ' έκδοση
10. παπα-Φιλόθεος Φάρος - παπά Σταύρος Κοφινάς, Συζυγία, εκδόσεις Ακρίτας
11. παπα-Φιλόθεος Φάρος - παπά Σταύρος Κοφινάς, Γονείς και παιδιά, εκδόσεις Ακρίτας, Δ' έκδοση.
12. CHARLES DELVOVE, L' ART BYZANTIN - BYZANTINH TEXNH Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1988.
13. Κων. Δ. Αποστολόπουλου, Μαθήματα Κοινωνιολογίας της Οικογένειας, εκδόσεις ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΑ 1998
14. Georg Ostrogovsky, Ιστορία του Βυζαντινού κράτους, Μετάφραση Ιωανν. Παναγόπουλος εκδόσεις Βασιλόπουλος ΑΘΗΝΑ 1979.
15. Στογιάννου Βασιλείου, Η Εκκλησία στην ιστορία και το παρόν, εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσ/νίκη 1982.
16. Steven Ransisman, Βυζαντινός πολιτισμός, Μεταφρ. Δεσπ. Δετζώρτζη, εκδόσεις Ερμείας, ΑΘΗΝΑ 1978.
17. Ιωανν. Δαμασκηνού, "προς τους διαβάλλοντας τας αγίας εικόνες". Μεταφρ. Ν. Ματσούκα, Φιλοσοφ. Και Θεολ. βιβλ. αρ. 8, εκδόσεις Πουρναρά, Θεσ/νίκη 1988.
18. Ε. Π. Παπανούτσου, Η κρίση του πολιτισμού μας, Εκδόσεις Φιλιππότη, ΑΘΗΝΑ 1986.

19. Γεωργίου Φίνλεϋ, Ιστορία της Τουρκοκρατίας και της Ενετοκρατίας στην Ελλάδα, εκδόσεις Τολίδη, ΑΘΗΝΑ 1972.
20. Βάλτερ Σούμπαρτ, Θρησκεία και Έρως, Μεταφρ. Μ. Ζ. Κοπιδάκη, Αικ. Σκλήρη, εκδόσεις Ολκός ΑΘΗΝΑ 1993.
21. Αρχιμ. Πέτρου Δ. Χριστοδουλία, Ο γάμος το μυστήριο τούτο μέγα εστί, Εκδόσεις Αδελφ. Θεολόγων "Η ΖΩΗ", ΑΘΗΝΑ 1985.
22. Ελένης Γλύκατζη-Αρβελέρ, Η πολιτική ιδεολογία της βυζαντινής αυτοκρατορίας, Μεταφρ. Ι. Δρακοπούλου, εκδόσεις Αργώ ΑΘΗΝΑ 1977.
23. πατρός Επιφανίου Θεοδωρόπουλου, Υποθήκες Ζωής, εκδόσεις Ιερού Ησυχαστηρίου Κεχαριτωμένης Θεοτόκου Τροιζήνος, 1991.
24. π. Γ. Φλωρόφσκι, Αγία Γραφή, Εκκλησία, Παράδοσις, Μεταφρ. Δημ. Τσάμη, εκδόσεις Πουρναρά Θεσ/νίκη 1976.
25. Χρήστου Γιανναρά, Αλφαβητάρι της πίστης, εκδόσεις Δόμος, ΑΘΗΝΑ 1983.
26. Αρ. Α. Ασπιώτη, Μια ελπίδα: Ο ΑΡΤΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ, εκδόσεις "Ακτίνων" - "Ψυχολογία και ΖΩΗ" Μελέτες Ινστ. Ψυχολ. και Ψυχικής Υγιεινής, ΑΘΗΝΑ 1982.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Έννοια, σημασία και αξία της οικογένειας και της οικογενειακής ζωής.
2. Η ορθόδοξη Χριστιανική Παράδοσή μας
Γενική Θεώρηση και σημασία της
3. Οικογένεια και ορθόδοξη Χριστιανική θεώρηση

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

1. Η Θρησκεία στην Αρχαία Ελλάδα
Η Αρχαία ελληνική οικογένεια
(ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ)
2. ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
3. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ - ΒΥΖΑΝΤΙΟ -
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ
4. ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ - ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

1. ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
2. ΑΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
3. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
4. ΚΡΙΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ - ΑΙΤΙΑ - ΛΥΣΗ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ - ΕΙΚΟΝΕΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΙΚΟΝΕΣ

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ
ΕΛΛΑΔΑ

ΚΛΑΣΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

ΕΙΔΩΛΙΟ ΤΗΣ "ΘΕΑΣ ΤΩΝ ΦΙΔΙΩΝ" ΑΠΟ ΙΕΡΟ ΤΟΥ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ ΤΗΣ ΚΝΟΣΟΥ

ΤΟ ΦΙΔΙ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ Η ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΘΕΟΤΗΤΕΣ

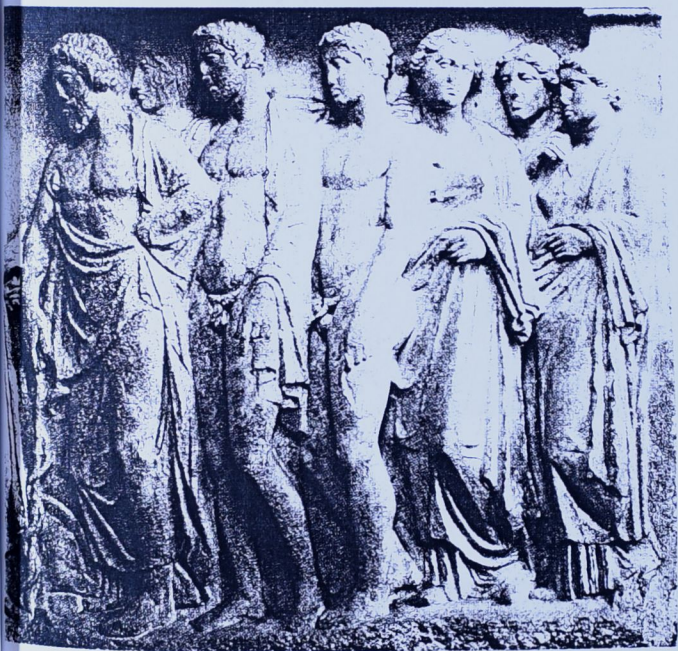

ΣΚΗΝΕΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑΣ

ΕΡΜΗΣ ΤΟΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΟΝ

ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΣΕ ΘΕΟΤΗΤΕΣ

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΘΕΟΤΗΤΑ

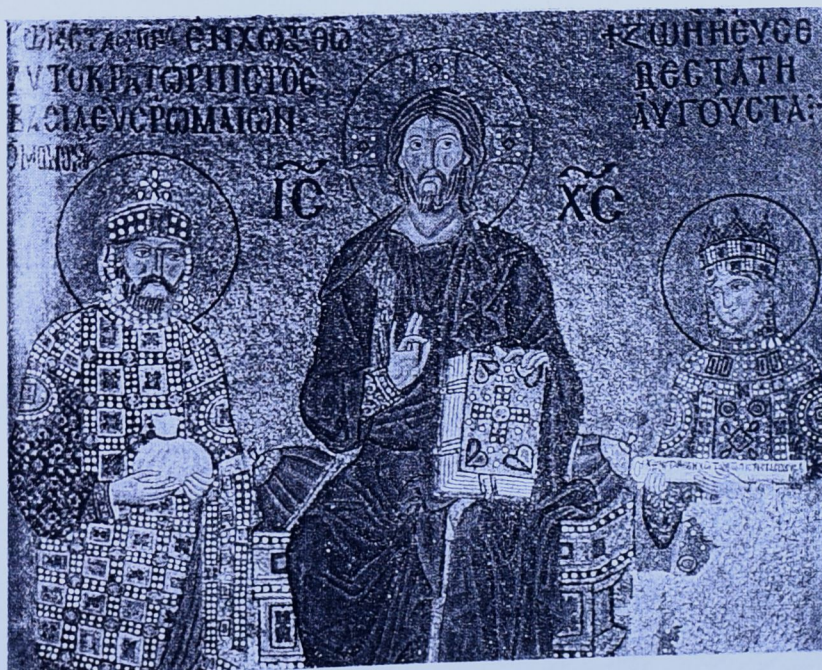

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ BYZANTINH

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΨΗΦΙΔΩΤΟ ΠΑΝΘ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΜΑΥΣΟΛΕΙΟΥ

ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΨΗΦΙΔΩΤΟ

ΜΟΣΑΪΚΟ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟ

ΜΟΣΑΙΚΟ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ

ΤΟΥ ΣΙΝΑ

ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΠΑΜΑΚΑΡΙΣΤΟΣ - ΦΟΡΗΤΗ ΕΙΚΟΝΑ ΑΠΟ ΨΗΦΙΔΩΤΑ

ΨΗΦΙΔΩΤΑ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΒΙΤΑΛΙΟ ΣΤΗΝ ΡΑΒΕΝΝΑ

Ο ΧΡΙΣΤΟΣ - ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ

ΨΗΦΙΔΟΤΑ 11ος αιώνας

ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ

ΑΝΑΓΛΥΦΟ ΣΤΟ ΝΑΡΘΕΚΑ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

ΠΥΛΗΣ

ΨΗΦΙΔΟΣ ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΔΑΠΕΔΟΥ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΠΑΛΑΤΙΟΥ ΚΟΝ/ΛΗ

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΣΕ ΛΑΟΥΣ

γ) Πορεία συνεργασίας Θεού - ανθρώπων

ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Οι Απόστολοι έβαλαν τα θεμέλια της χριστιανικής λατρείας

[illegible]

NTY AND

7690

10252

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

★ 0 7 6 9 0 ★